

Intervencije za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja u djece s teškoćama u razvoju predškolske dobi

---

Slavinić, Ivana

Professional thesis / Završni specijalistički

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:307394>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-05**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
EDUKACIJSKO-REHABILITACIJSKI FAKULTET

Poslijediplomski specijalistički studij
“Rana intervencija u edukacijskoj rehabilitaciji“

**INTERVENCIJE ZA UBLAŽAVANJE I OTKLANJANJE
NEPOŽELJNIH OBLIKA PONAŠANJA U DJECE S
TEŠKOĆAMA U RAZVOJU PREDŠKOLSKE DOBI**

Mentorica: prof. dr. sc. Jasmina Frey Škrinjar

Studentica: Ivana Slavinić, prof. rehabilitator

Zagreb, listopad, 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
EDUKACIJSKO-REHABILITACIJSKI FAKULTET

Poslijediplomski specijalistički studij
“Rana intervencija u edukacijskoj rehabilitaciji“

**INTERVENCIJE ZA UBLAŽAVANJE I OTKLANJANJE
NEPOŽELJNIH OBLIKA PONAŠANJA U DJECE S
TEŠKOĆAMA U RAZVOJU PREDŠKOLSKE DOBI**

Mentorica: prof. dr. sc. Jasmina Frey Škrinjar

Studentica: Ivana Slavinić, prof. rehabilitator

Zagreb, listopad, 2017.

Na temelju članka 42. Statuta Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Fakultetsko vijeće Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta na 9. redovitoj sjednici održanoj dana 26. lipnja 2017. godine imenovalo je Povjerenstvo za ocjenu specijalističkog rada u sastavu:

- 1) Doc.dr.sc. Jasmina Stošić, predsjednica
- 2) Prof.dr.sc. Jasmina Frey Škrinjar, članica i
- 3) Prim.dr.sc. Zorana Bujas Petković, vanjska članica.

Fakultetsko vijeće Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta na 10. redovitoj sjednici prihvatilo je pozitivno izvješće Povjerenstva za ocjenu specijalističkog rada te imenovalo Povjerenstvo za obranu u sastavu:

- 1) Doc.dr.sc. Jasmina Stošić, predsjednica
- 2) Prof.dr.sc. Jasmina Frey Škrinjar, članica i
- 3) Prim.dr.sc. Zorana Bujas Petković, vanjska članica.

Specijalistički rad obranjen je dana 13.10. 2017. na Edukacijsko-rehabilitacijskom Fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Zahvaljujem se svojoj mentorici, prof. dr.sc. Jasmini Frey Škrinjar, kao i doc.dr.sc. Jasmini Stošić na pomoći i razumijevanju koje su iskazale tijekom izrade ovog specijalističkog rada, kao i na dugogodišnjem mentorstvu i pruženim prilikama za stjecanjem znanja za vrijeme studiranja, ali i vođenju nakon njegova završetka.

Intervencije za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja u djece s teškoćama u razvoju predškolske dobi

Sažetak: Nepoželjna ponašanja kao što su agresija, samoozljeđivanje, destruktivnost i samostimulacije, česta su pojava u osoba s invaliditetom. Procjenjuje se da je njihova učestalost u populaciji osoba s invaliditetom između 10% i 15%. Nepoželjna ponašanja uvelike utječu na kvalitetu života djece i odraslih koji izražavaju nepoželjna ponašanja, a također utječu na pojačan stres u obiteljima ovih osoba i stručnjacima. Posljednjih desetljeća metode funkcionalne procjene ponašanja predstavljaju standard u smanjenju i otklanjanju nepoželjnih ponašanja. Međutim, mnogi autori ističu važnost ranog prepoznavanja, prevencije i uklanjanja nepoželjnih ponašanja djece, što je ranije moguće. Cilj je ovog rada, prikazati smjernice za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih ponašanja na temelju metoda funkcionalne procjene ponašanja, u djece s teškoćama u razvoju predškolske dobi. U radu su opisane znanstveno utemeljene metode funkcionalne procjene ponašanja i intervencije za smanjivanje i uklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja, kako bi poslužile kao temelj u pisanju smjernica u provođenju postupka funkcionalne procjene ponašanja te kreiranju bihevioralnog plana podrške.

Ključne riječi: nepoželjna ponašanja, djeca s teškoćama u razvoju i nepoželjnim ponašanjima, funkcionalna procjena ponašanja, bihevioralni plan podrške

Intereventions for reducing and eliminating challenging behaviors in children with disabilities in pre-school age

Summary: Challenging behaviors, such as aggression, self-injury, destructive behaviors and self-stimulatory behaviors are major problem in people with disabilities. The estimated prevalence of these behaviors among people with disabilities is between 10% and 15%. Challenging behaviors have serious impact in quality of children and adults who exhibit challenging behaviors, but it has also been shown to increase the levels of stress in families and care staff. In the last decades, the method of functional behavioral assessment represents a standard in preventing and eliminating challenging behaviors in people with disabilities. However, many authors have noted the importance of identifying, preventing and resolving these behaviors in young children, as early as possible. The aim of the paper is to shown guidelines for reducing and eliminating challenging behaviors, based on methods of functional behavior assessment in children with disabilities in pre-school age. The paper presents evidence based methods of functional behavioral assessment and intervention to reduce and eliminate challenging behaviors to serve as a basis for writing guidelines for conducting functional assessment procedures and creating a behavioral support plan.

Key words: challenging behavior, people with disabilities, children with disabilities and challenging behaviors, functional behavior assessment, behavior support plan

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Nepoželjna ponašanja.....	2
1.2. Prevalencija nepoželjnih ponašanja.....	6
1.3. Povijesni pregled intervencija usmjerenih na otklanjanje nepoželjnih ponašanja.....	8
1.4. Funkcije nepoželjnih ponašanja.....	10
2. PROBLEM I CILJ	12
3. METODE RADA	15
4. REZULTATI ANALIZE I RASPRAVA	16
4.1. Metode funkcionalne procjene ponašanja.....	16
4.1.1. Funkcionalna eksperimentalna procjena ponašanja.....	18
4.1.2. Neposredne metode.....	20
4.1.3. Posredne metode.....	23
4.2. Strategije prevencije i strategije intervencije.....	24
4.2.1. Strategije prevencije.....	24
4.2.2. Strategije intervencije.....	29
4.2.2.1. Gašenje.....	29
4.2.2.2. Diferencijalno pojačanje.....	31
5. PREPORUKE I SMJERNICE ZA PROVEDBU FUNKCIONALNE PROCJENE PONAŠANJA I IZRADU PLANA PODRŠKE ZA SMANJENJE I OTKLANJANJE NEPOŽELJNIH PONAŠANJA	32
5.1. Preporuke i smjernice za provedbu funkcionalne procjene ponašanja.....	32
5.2. Bihevioralni plan podrške.....	35
6. ZAKLJUČAK	39

LITERATURA

PRILOZI

1. UVOD

Sva živa bića imaju sebi svojstveno ponašanje, tj. način postojanja i djelovanja (Bezić, 2005). Ponašanje organizma prema tome je sve što ono čini, uključujući vanjske, ali i unutrašnje aktivnosti (npr. mišljenje), dok se učenje odnosi na stjecanje, održavanje i mijenjanje ponašanja pod utjecajem različitih životnih događaja (Pierce i Cheney, 2013).

Od davnina, ljudi su vlastitim akcijama pokušavali utjecati na ponašanja drugih (Pierce i Cheney, 2013). Također, oni mogu mijenjati svoje ponašanje kao odgovor na vanjske promjene, a ova plastičnost ponašanja uključuje širok spektar bihevioralnih mehanizama i svojstava koji ovise o različitim psihološkim uzorcima (Mery i Burns, 2010). Bihevioralne teorije tvrde da su sva ponašanja određena složenom interakcijom genetskog utjecaja i okolinskog iskustva (Pierce i Cheney, 2013).

Čovjek je nesporno socijalno biće, što između ostalog znači da su njegova intrinzična priroda i njegovo ponašanje u ovisnosti o prisutnosti i interakcijama s drugima (Reber, 1985, prema Kranželić i Bašić, 2008).

Dijete od početka svojeg života živi u zajednicama ili skupinama ljudi unutar kojih počinje njegova socijalizacija. Kako se ponašati u tim zajednicama ili skupinama ljudi, dijete uči kroz postojanje tih drugih, njihovo ponašanje i stavove kao i akcije koje ti drugi, ali i samo dijete poduzimaju. Ono što se nastoji tim socijalnim interakcijama jest naučiti dijete prikladnim/prilagođenim ponašanjima (Kranželić i Bašić, 2008).

Iz iskustva znamo da sva civilizirana društva zahtijevaju da ljudi uče socijalno prihvatljiva ponašanja. I dok je tome tako, nitko ne obraća pozornost, no dok njihovo ponašanje dovodi do rušenja socijalnih normi, nailaze na negativne reakcije te odbacivanja. (Pierce i Cheney, 2013).

Za većinu djece razvojni zadaci koji uključuju emocionalnu samoregulaciju, kao i regulaciju ponašanja, proteknu glatko. No, znatan broj male djece i predškolaca izražava nepoželjna ponašanja dovoljno ozbiljna da privuče pozornost roditelja, odgojitelja/učitelja i ostalih skrbnika. To su djeca čija nepoželjna ponašanja ugrožavaju njihovo okruženje, ometaju obiteljsko funkcioniranje i utječu na njihov socijalni i emocionalni razvoj te na razvoj ostalih razvojnih područja (Powell, Dunlap i Fox, 2005).

Većina male djece povremeno tijekom djetinjstva izražava nepoželjna ponašanja. Eksperimentirajući s različitim ponašanjima, uče razlikovati prihvatljiva ponašanja od onih koja

to nisu. Najčešće, ta ponašanja budu kratkoga vijeka te se smanjuju s dobi i uporabom prihvatljivih strategija (Magee i Roy, 2009).

Dok neka djeca uspiju uz pomoć intervencija prevladati nepoželjna ponašanja, kod drugih ona ipak prerastaju u socijalne i emocionalne teškoće te probleme mentalnog zdravlja kako u školi tako i u zajednici (Wert, Bauman i Nottis, 2010).

Iz tog razloga, mnoga su istraživanja ponašanja s populacijom djece bez teškoća u razvoju, usmjerena ka objašnjavanju rizičnih faktora koji sjedinjuju biološke, socio-emocionalne i okolinske utjecaje, s ciljem boljeg planiranja učinkovitih intervencija u ranoj dobi (Magee i Roy, 2009).

Iako istraživanja prevalencije nepoželjnih ponašanja ukazuju da su ona češća u djece s teškoćama, nego li u djece bez teškoća, broj istraživanja koji uključuje mlađe dobne skupine je malen. Na žalost, većina istraživanja ovih ponašanja obuhvaća odrasle osobe, iako bi razumijevanje faktora vezanih uz pojačan rizik pojavljivanja nepoželjnih ponašanja, potencijalno bilo važno za planiranje prikladnih intervencijskih strategija. Nadalje, nepoželjna ponašanja u ranijoj dobi, mogla bi biti podložnija intervencijama od već ustaljenih ponašanja u odrasloj dobi (Emerson i sur., 1997, prema Murphy i sur., 2005).

Ono što je važno za imati na umu je da jednom kada se nepoželjno ponašanje učvrsti u repertoaru ponašanja djeteta, malo je vjerojatno da će to ponašanje nestati bez uvođenja intervencija (Horner i sur., 2002).

Zadnjih je desetljeća prepoznata važnost ranog prepoznavanja i sprječavanja nepoželjnih ponašanja i u djece s teškoćama, s ciljem smanjivanja kasnijih nepovoljnih ishoda kao i boljeg planiranja mreže usluga za te osobe i njihove obitelji.

1.1. Nepoželjna ponašanja

Nepoželjna ponašanja definiramo kroz njihov utjecaj na okolinu, kao socijalno neprihvatljiva ponašanja takvog intenziteta, učestalosti ili trajanja da se fizička sigurnost same osobe ili drugih dovodi u opasnost, ili kao ponašanja koja će najvjerojatnije ograničiti ili uskratiti osobi pristup svakodnevnim društvenim događajima (Emerson, 2001).

Smith i Fox (2003) definirali su nepoželjna ponašanja kao bilo koji ponavljajući uzorak ponašanja ili percepcije ponašanja, koji ometaju ili predstavljaju rizik optimalnom učenju ili uključivanju u pro-socijalne interakcije s vršnjacima i odraslima.

Kroz jačanje pokreta inkluzije, razvoja mreže podrške u zajednici, porastom broja integrirane djece i odraslih te uključivanje osoba s teškoćama u aktivnosti u zajednici, postalo je također jasno da su upravo nepoželjna ponašanja jedan od najvažnijih čimbenika za određivanje kvalitete života tih osoba (Murphy i sur., 2005).

Dunlap i sur. (2006) upozoravaju i na nedostatnu prevenciju i intervenciju otklanjanja nepoželjnih ponašanja već u ranoj dobi. Posebnu zabrinutost iskazuju u odnosu prema poznavanju učinkovite prakse i prakse koju djeca prime, kao i teškoće razlikovanja nepoželjnih ponašanja od razvojnih progresija. Ipak, novije shvaćanje da upravo rana nepoželjna ponašanja mogu imati ozbiljne dugoročne posljedice pridonijelo je većem ulaganju napora u definiranje i rješavanje nepoželjnih ponašanja u ranoj dobi.

Posljedice nepoželjnih ponašanja dobro su dokumentirane u literaturi. Vidljivo je da povećavaju stres u obitelji, utječu na odluku o uključivanju osobe u stambenu skrb, a povećavaju i fluktuaciju osoblja u servisima (Quine i Pahl 1989; Felce et al. 1993; Qureshi 1995, prema Lowe i sur., 2007). Također povećavaju socijalnu izolaciju osobe te ponekad i članova njezine obitelji, no također uzrokuju i druge probleme kao što su korištenje fizičkog sputavanja, medikamentozne terapije te institucionalizacije. Na taj se način povećava i trošak skrbi za osobe s većim teškoćama (Robertson i sur., 2004).

Pojava nepoželjnih ponašanja na više načina utječe na obitelj. Osim što je glavni uzrok stresa u roditelja i drugih članova obitelji, postojanje nepoželjnih ponašanja može omesti dijete u učenju vještina potrebnih za razvoj samostalnosti, a kojima bi ono s vremenom postalo neovisno o obitelji te također ta ponašanja bitno otežavaju djetetovu integraciju u školu i ostala okruženja (Hudson i sur., 2003).

Iz iskustva rada sa obiteljima čiji član izražava nepoželjna ponašanja, znamo da ona ne utječu samo na razvojni ishod i postignuća samo te osobe, već uvelike utječu na sve članove obitelji. Kontinuiran stres i iscrpljenost izazvana nošenjem sa nepoželjnim ponašanjem člana obitelji, promijene u obiteljskim rutinama (nemogućnost sudjelovanja u nekim aktivnostima, obiteljskim izlascima i sl.), ali i promijene u dotadašnjim socijalnim kontaktima (nerazumijevanje od strane okoline ili slaba podrška šireg obiteljskog kruga i prijatelja), samo su neki od problema s kojima se ove obitelji nose.

Osim što su u prvome redu velik izvor stresa za obitelj, suočavanje s navedenim, predstavlja stres i u pružatelja usluga.

Upravo zbog činjenice da je većina nepoželjnih ponašanja naučena te se od njih može odučiti, takva ponašanja jesu kronična i dugoročan izazov za pružatelje usluga (Murphy i sur., 2005).

Ova su ponašanja stručnjaci identificirali kao ponašanja koja ometaju rad u grupi, usporavaju ili onemogućavaju usvajanje novih oblika ponašanja osobama koja ih manifestiraju. Ponašanja su iritirajuća (za okolinu) ili opasna (za okolinu ili za dijete koje ga manifestira) za okolinu (Škrinjar, 1994).

Istraživanja su pronašla povezanost između doživljavanja nepoželjnog ponašanja te psihičke dobrobiti osoblja (Hastings i Horne 2004; Noone i Hastings 2011, prema Hutchinson i sur., 2014). Ona se smatraju najvećim uzrokom stresa te profesionalnog sagorijevanja u stručnjaka (Gebbie i sur., 2012, Škrinjar, 1991), a vezuju se i uz učestalije promjene poslova (Sharp i sur., 2002, prema McKenzie i sur., 2005). Također je važno napomenut da učitelji koji su pod stresom provode više od 20% vremena u negativnoj interakciji a samo 5% u pozitivnoj s djecom koja izražavaju nepoželjna ponašanja (Gebbie i sur., 2012).

Sama pojava nepoželjnih ponašanja stresna je za stručnjake koji se s njima nose. Osim što ometaju aktivnosti (re)habilitacijskih programa, ova ponašanja zahtjeva pojačanu brigu prvenstveno za osobu koja izražava ponašanje, no i sve ostale u okolini (ostalu djecu ili starije korisnike određenog programa), posebno kada je riječ o autoagresivnim i agresivnim ponašanjima koja narušavaju sigurnost svih u neposrednoj blizini. Kako bi se osigurala sigurnost u navedenim situacijama, često je potrebno veći broj stručnog osoblja, od onog koje u pravilu ustanove u našim uvjetima mogu pružiti, što predstavlja dodatno opterećenje za stručnjake.

Hastings i suradnici (1997, prema Hutchinson i sur., 2014), nastojeći razumjeti čimbenike povezane s odgovorljivošću osoblja prema nepoželjnim ponašanjima, identificirali su nekoliko varijabli: manjak znanja i vještina osoblja, negativni emocionalni odgovori, vlastita uvjerenja/shvaćanja te aspekt neformalne i formalne kulture servisa. Implicitno ili eksplicitno, prve tri varijable povezane su s educiranjem osoblja.

Iako postoje studije koje istražuju stajališta osoblja prema osobama koje izražavaju nepoželjna ponašanja te koje su dokazale da kvalificirano osoblje ima pozitivnija stajališta od onog koje to nije (Heaton i Whitaker 2012), većina studija osoblja ipak je više usmjeravana na mjerenje postignuća u profesionalnom radu, samoučinkovitosti i emocionalnih odgovora (Lowe i sur., 2007).

Educiranje osoblja o bihevioralnim tehnikama te pružanju podrške u kreiranju i provođenja intervencija za smanjenje i uklanjanje nepoželjnih ponašanja, može voditi do jačanja znanja osoblja, ali i uspješnosti u reduciranju nepoželjnih ponašanja (Hutchinson i sur., 2014).

Gebbie i sur. (2012) u svojem radu navode kako povećanju učinka osoblja uz educiranje i praksu, pridonosi i podrška, dok smanjenje stresa Gardner i suradnici (2005) povezuju i s

pružanjem psihološke pomoći. Škrinjar (1996) je u svome istraživanju na uzorku od 224 ispitanika različitih profesija, a koji su svi zaposlenici ustanova za rehabilitaciju osoba s težim intelektualnim teškoćama i autizmom, ustanovila statistički značajnu razliku u načinim suočavanja sa problemom na poslu osoba različitih zanimanja. Autorica navodi da ispitanici djelatnici nemaju neke jasno određene i konzistentne obrasce ponašanja, načine reagiranja u stresnim situacijama koji bi upućivali na postojanje određene coping strategije ili više njih, čime ukazuju na potrebu za sustavnim i kontinuiranom bavljenjem ovim problemom u nastojanju da se pridonese sprječavanju ili barem ublažavanju posljedica profesionalnog sagorijevanja.

Vjerojatno bi smanjenju stresa stručnjaka koji se u svakodnevnom radu susreću s osobama s nepoželjnim ponašanjima, mogle doprinijeti i neke promijene unutar organizacija u kojima rade. Možda bi se uz osiguravanje dodatnog osoblja, što je ipak najmanje vjerojatna mogućnost, educiranja i/ili pružanja stručne supervizije, moglo promišljati i o organizacijskim mjerama, kao što su izmjena osoblja koje je u kontaktu s pojedincima koji izražavaju nepoželjna ponašanja.

Upravo smanjenje preopterećenja (npr. više resursa ili izmjene osoblja) navodi Škrinjar (1994) kao mjeru reduciranja profesionalnog sagorijevanja. Iz njenog je rada, u kojem navodi različite teroije stresa i uzroke profesionalnog sagorijevanja: socijalne izvore (kontakt s klijntima, odnosi sa suradnicima i pretpostavljenima, odnosi s obitelji i prijateljima), unutarnje uzroke (individualne osobine, očekivanja, motivacija, ličnost) i organizacijske (preopterećenost, birokracija, feedback i pritisak), ali i uloge pojedinca na poslu povezane sa pojačanim stresom kao npr. uloga odgovornost za drugoga, lako zaključiti da su pojednici koje rade s osobama s većim intelektualnim teškoćama, a za koje znamo da češće izražavaju nepoželjna ponašanja, zaista pod pojačanim rizikom do sagorijevanja.

Osim stručne supervizije, svakako bi i pružanje psihološke pomoći, moglo utjecati na dobrobit osoblja.

Važni podaci iz novijih istraživanja govore da su osobe s nepoželjnim ponašanjima u riziku primanja manje od optimalno potrebne skrbi (Hutchinson i sur., 2014). Osobe s nepoželjnim ponašanjima često vezujemo uz potencijalno restriktivne i loše prakse (Sturmey 2009; Hutchinson i sur., 2014).

Osobe s nepoželjnim ponašanjima također su pod pojačanim rizikom od zlostavljanja i zanemarivanja od osoba iz okruženja, a istraživanja govore i da su njihove potrebe često zanemarivane, posebno u institucionalnim uvjetima (Emerson i sur., 1994, prema Lowe i sur., 2007). U pravilu, ponašanja koja su više usmjerena na van kao što su agresija, uništavanje

imovine, seksualno neprimjereno ponašanje, hiperaktivnosti i socijalno ometajuća ponašanja, privlače više pozornosti, a time i rezultiraju uključivanjem u intervencije, dok ponašanja kao što su ekstremno povlačenje ili socijalno izbjegavanje najčešće budu ignorirana unatoč njihovom utjecaju na razvoj i kvalitetu života pojedinca (Lowe i sur., 1995).

Navedene spoznaje ukazuju nam na ozbiljnost i kompleksnost ove tematike, koja utječe na samo dijete ili pojedinca koji izražava nepoželjno ponašanje, ali i njegovo okruženje. Prije svega se to odnosi na njegovu obitelj, ali očito je da i pružatelji usluga zahtijevaju dodatnu podršku kada je riječ o nošenju sa nepoželjnim ponašanjima korisnika svojih programa.

1.2. Prevalencija nepoželjnih ponašanja

Iako se podaci o učestalosti ovih ponašanja u populaciji osoba s teškoćama u razvoju razlikuju s obzirom na fokus istraživača – topografiju nepoželjnih ponašanja ili pak kategoriju osoba u populaciji (Lowe i sur., 2007) – procjenjuje se da je njihova učestalost u populaciji osoba s invaliditetom između 10% i 15% (de Winter, Jansen i Evenhuis, 2011). Prema Emersonu (2001), najčešći oblici ovih ponašanja su agresija (7%), destruktivna ponašanja (4% – 5%) te samoozljeđivanje (4%).

Procjena broja djece koja u školi izražavaju nepoželjna ponašanja, također varira, iako Epstein i Cullinan (1998) sugeriraju da će se približno 33% djece uključiti u nepoželjna ponašanja u nekom razdoblju, a trećina te brojke (10% školske populacije) zahtijevat će intervenciju ili podršku škole i izvan razreda (Sugai, Sprague, Horner i Walker, 2000, prema Wert, Bauman i Nottis, 2010). Slično u svojem radu navode McDougal i sur, 2005. koji izvještavaju da je stopa nepoželjnih ponašanja u djece tipičnog razvoja 14% do 20%, u rizičnih skupina 13%, dok je kod djece s razvojnim teškoćama do 30%.

Mnogi istraživači ispitali su povezanost javljanja nepoželjnih ponašanja i varijabli kao što su spol, dob i stupanj intelektualnog funkcioniranja (Murphy i sur., 2009), razine komunikacijskih sposobnosti (Škrinjar, 1991).

Općenito, prevalencija nepoželjnih ponašanja u pozitivnoj je korelaciji sa stupnjem intelektualnog oštećenja. Na primjer, Borthwick-Duffy (1994, prema Murphy i sur., 2009), iznio je podatak da će 7% osoba s lakim; 14% osoba s umjerenim; 22% osoba s teškim i 33% osoba s dubokom intelektualnim teškoćama, izražavati jedno ili više oblika nepoželjnih ponašanja. O sličnim rezultatima istraživanja povezanosti intelektualnih teškoća i nepoželjnih

ponašanja izvješćuju Kocijan, Škrinjar, Teodorović 1988. godine. Holden i Gitlesen (2006) također su izvijestili da se nepoželjno ponašanje povećava s težinom intelektualnog funkcioniranja. Autori ove studije također su utvrdili češće javljanje agresije kod osoba s blagim i umjerenim intelektualnim teškoćama, dok se prema autorima, autoagresija češće javlja kod osoba s težim i teškim intelektualnim teškoćama.

Rezultati malog broja istraživanja s populacijom djece s intelektualnim teškoćama u skladu su s istraživanjima koja su uključivala odrasle osobe te sugeriraju da je težina invaliditeta povezana s povećanim rizikom javljanja nepoželjnih ponašanja, bez obzira definiramo li je pomoću kvocijenta inteligencije ili djetetove razine funkcioniranja (Chadwich i sur., 2000).

Vezano uz spol, dječaci i muškarci, češće će se uključivati u nepoželjna ponašanja od djevojčica, odnosno žena (Emerson i sur., 2001a).

Istraživanja sugeriraju da je učestalost nepoželjnih ponašanja vezana i uz dob, raste od djetinjstva, doživljavajući vrhunac u kasnoj adolescenciji te naposljetku opada u 20-ima i ranim 30-im godinama (Murphy i sur, 2005). Ipak, iz ovih istraživanja nije jasno u kojoj mjeri i kako dob utječe na nepoželjna ponašanja, da li kroz javljanje novih ponašanja, različit mortalitet osoba (kraći životni vijek osoba s nekim određenim stanjima), različite usluge u različitim životnim fazama ili jednostavno kroz razvoj i jačanje djeteta tijekom adolescencije (Murphy i sur., 2005).

Postoje podaci da osobe koje izražavaju nepoželjna ponašanja, češće izražavaju više različitih oblika ponašanja. Prema Emersonu i sur (2001a) između polovine i dvije trećine osoba koje su identificirane da izražava nepoželjna ponašanja, izražava ih u dva ili više oblika.

Kao dodatak, istraživanja prevalencije upućuju na to da su neke dugoročne osobne karakteristike (npr. određena dijagnoza, senzoričke teškoće, komunikacijske teškoće, kao i stupanj teškoće) rizični faktor pri pojavi nekih oblika nepoželjnih ponašanja (Emerson, 1995, pp. 25–28; McClintock, Hall, i Oliver, 2003; Murphy, 1994b; Oliver, 1995, prema Murphy i sur., 2005). Prema Koegel, Koegel i Surratt, (1992), u posebno rizičnu skupinu ubrajaju se djeca s ograničenim komunikacijskim vještinama i/ili slabog socijalnog razvoja.

Istraživanje Škrinjar (1991) provedeno na 50 djece sa teškim intelektualnim teškoćama, korisnicima Centra za rehabilitaciju "Zagreb" i Centra za smještaj i rehabilitaciju "Stančić" (djeca dobi od 5 do 18 godina), potvrdilo je povezanost nemogućnosti adekvatne komunikacije s javljanjem nepoželjnih ponašanja, čime je autorica istraživanja naglasila važnost poticanja komunikacijskih vještina u radu, kao prevencije javljanja i smanjenje nepoželjnih ponašanja.

Iste zaključke donijela je i Levandovski (1991) i potvrdila povezanost razine komunikacije na pojavu i učestalost javljanja nepoželjnih ponašanja. Prema njenom je istraživanju prisutnost

verbalnog iskaza i veće razine razumijevanja, povezana s manje izraženom sklonosti javljanja autoagresivnog i agresivnog ponašanja.

I premda je jasno da su nepoželjna ponašanja dovoljno raširena da bi predstavljala glavnu brigu u planiranju i pružanju servisa, procjene njihove prevalencije variraju, što upućuje na nužnost daljnjih epidemioloških istraživanja kao podrška točnijem planiranju budućih pružatelja usluga (Lowe i sur., 2007).

1.3. Povijesni pregled intervencija usmjerenih na otklanjanje nepoželjnih ponašanja

Prve bihevioralne intervencije uključivale su primjenu averzivnih podražaja- kazne i to od, npr. prskanja hladom vodom u lice do „elektrošoka“ tj kratkotrajnog (sek.) i neugodnog bolnog strujnog podražaja u trenutku kad se manifestira nepoželjno ponašanje. Takve drastične kazne koristile su se uglavnom u slučajevima izrazite autoagresije i agresije (Wolf i sur., 1967 Simmons i Lovaas 1969). Koristile su se i kazne poput npr. verbalna upozorenja ili sankcije, *timeout*, suspenzija od škole (Conroy i sur., 2005, VA Department od Education 2009). Vrlo brzo se pokazalo da osim trenutačnog prekida nepoželjnog ponašanja averzivni podražaji nisu rezultirali otklanjanjem, smanjivanjem gašenjem ciljanog ponašanja. Eventualni rezultati ovakvih postupaka bile su promjene u ponašanju osobe na način da se ciljano ponašanje zamijenilo drugim oblikom jednako intenzivnog i neprihvatljivog ponašanja. Ovi etično vrlo sporni postupci koji su imali svoje opravdanje u tezi da „cilj opravdava sredstvo“ napuštaju se 80 godina prošlog stoljeća pri čemu se bihevioralne intervencije s istim ciljem više usmjeravaju na postupke potkrepljenja adaptivnih, prihvatljivih i s nepoželjnim ponašanjem inkompatibilnih oblika ponašanja s jedne strane, i ignoriranja tj gašenja isključivanjem iz mogućnosti potkrepljena, s druge strane (Frey, 1980).

Istraživači i kliničari, nastavili su razvijati bihevioralne intervencije koje su se koristile kao alternativa ili uz medikamentnu terapiju, no one su se većinom temeljile na kliničkom iskustvu, a ne na kvalitetnoj procjeni i analizi ponašanja (Lloyd i Kennedy, 2014). Naglašena je bila usmjerenost na oblik ponašanja, odnosno na njegovu topografiju te su intervencije većinom bile usmjerene na posljedicu, pri čemu se često koristila kazna (Horner 2000).

Nedostatak je tog načina razmišljanja što gledajući samo topografiju ponašanja, ne pronalazimo uzrok ponašanja pojedinog djeteta. Na ovaj način, čak ako se i nekim oblikom intervencije ponašanje ukloni, i dalje ostaje potreba djeteta da ostvari svoj cilj, što potencijalno

dovodi do razvoja novog oblika nepoželjnog ponašanja. Drugi je razlog što ne znajući funkciju ponašanja i kažnjavajući topografiju, vrlo lako isto možemo nenamjerno nagraditi. Treće, često se uslijed učestalog kažnjavanja pojedinci „naviknu“ na kaznu, pa kako bi ona služila svojoj svrsi, njezin bi intenzitet s vremenom trebao jačati, što može dovesti do neželjene razine (Glasberg, 2006).

Danas je poznato da takvi pristupi ne samo da iziskuju vrijeme, nego ne uče djecu novim prihvatljivim ponašanjima. Navedenom pristupu također nedostaje razumijevanje razloga zašto se dijete ponaša na određen način i pod kojim se uvjetima to ponašanje pojavljuje (VA Department of Education., 2009).

Posljednjih je desetljeća učinjen napredak u intervencijama na ovom području pomicanjem središta zanimanja sa samog ponašanja na njegovu funkciju, na temelju čega se kreiraju intervencije za uspješnu prevenciju i smanjenje nepoželjnih ponašanja. U tom su se razdoblju bihevioralne metode pokazale najučinkovitijima u razumijevanju i smanjenju nepoželjnih ponašanja (Murphy i sur., 2005).

U posljednjih 15 godina cilj je intervencije prilagođavanje okoline u kojoj nastaju nepoželjna ponašanja te podučavanje konkurentnog, zamjenskog ponašanja i adaptivnih rutina (funkcionalna komunikacija, vizualni rasporedi, samokontrola) (Stošić, 2009).

Didden i sur. (1997) prikazali su najopsežniju analizu intervencija za smanjenje i uklanjanje nepoželjnih ponašanja, uzimajući u obzir 482 znanstvene studije.

Njihovi su zaključci:

- Intervencije koje se odnose na socijalno ometajuća ponašanja i internalizirana ponašanja znatno su uspješnije od intervencija koje se odnose na vanjska destruktivna ponašanjima
- Intervencije koje uključuju manipulaciju odgovora (npr. s posljedicom ponašanja) znatno su uspješnije od drugih oblika intervencija
- Eksplicitno provođenje funkcionalne procjene ponašanja znatno utječe na učinkovitost daljnjih intervencija.

Funkcionalna procjena ponašanja znanstveno je utemeljen pristup koji svojim metodama predstavlja standard u programima u koje su uključene osobe s teškoćama u razvoju koje izražavaju neke od oblika nepoželjnih ponašanja (Cooper, Heron i Heward, 2007). Njezina metodologija ističe važnost primjene istraživačkih metoda kako bi se razumjela ponašanja i kako bi to razumijevanje bilo temelj stvaranja učinkovitog programa koji će pružiti generalizirane rezultate (Hanley, Iwata i McCord, 2003).

1.4. Funkcije nepoželjnih ponašanja

Funkcionalna procjena ponašanja temelji se na bihevioralnoj perspektivi prema kojoj su poželjna i nepoželjna ponašanja vođena funkcijom koju sadržavaju. Pritom, pod funkcijom se misli na svrhu koju određeno ponašanje ima za određenog pojedinca (Adams i Dunsmuir, 2009).

Kao što je navedeno, prijašnje su se procjene ponašanja kao i njihove intervencije u prvome redu oslanjale na topografiju ponašanja, dok se 80-ih godina prošloga stoljeća događa važna prekretnica u bihevioralnoj psihologiji kada se nepoželjna ponašanja počinju gledati kao forma komunikacije. Naglasak je u otkrivanju poruke koju ponašanje prenosi, a ne kako ono izgleda (Glasberg, 2006).

Istraživanje Carra i Duranda (1985) imalo je važnu ulogu u razvoju jasnijeg razumijevanja nepoželjnih ponašanja te je dokumentiralo jasnu vezu između nepoželjnih ponašanja i okoline pojedinca. Demonstrirajući tu vezu, pomogli su nam uvidjeti kako sam izgled ponašanja malo govori o njegovu podrijetlu, a time i o načinima na koji ga možemo tretirati. Rezultati Iwate i suradnika (1982, prema Glasberg, 2006) također su dokazali da su ispitanici njihova istraživanja ponašanje učili ovisno o posljedicama koje je ono nosilo. Također su identificirali i vrste ponašanja koja se uče kroz unutarnje signale i posljedice, odnosno ona koja se javljaju jednostavno jer su ugodna ili inherentna zabava za osobu koja ih izražava. Ispitujući ono što se događalo prije i poslije nepoželjnog ponašanja, Iwata i suradnici mogli su identificirati mnogobrojne komunikacijske poruke koje nepoželjna ponašanja mogu sadržavati.

Adams i Dunsmuir (2009) navode kako su najčešće funkcije nepoželjnih ponašanja u školskom okružju privlačenje pozornosti (negativno ili pozitivno), izbjegavanje teških zadataka i određenih socijalnih situacija te potreba za predvidljivošću, odnosno sigurnošću. Za neku djecu s većim teškoćama, kao što su djeca s poremećajem iz spektra autizma, ponašanja mogu sadržavati i senzornu kao i ne-socijalnu funkciju.

Prema tome, nepoželjna ponašanja mogu se klasificirati kao ona s ciljem da se postigne željeni događaj ili s ciljem da se izbjegne neželjeni događaj. Nadalje, možemo ih dijeliti na ona sa socijalnom funkcijom ili ona bez nje. Socijalne funkcije nepoželjnih ponašanja zahtijevaju neku vrstu socijalne interakcije ili prisutnost drugih. Ponašanja bez socijalne funkcije to ne zahtijevaju (Adams i Dunsmuir, 2009).

O'Neill i sur. (1997) također sugeriraju kako su najčešće funkcije nepoželjnih ponašanja traženje pažnje ili izbjegavanje zadataka, odnosno aktivnosti. No, navode i kako nepoželjna ponašanja mogu služiti različitim svrhama. Ostale funkcije mogu u sebi sadržavati senzorne potrebe, kontrolu okoline, pojačavanje predvidljivosti okoline, uključujući i odgovore drugih osoba.

Iwata i sur. (1994, prema Stošić, Lisak i Pavić, 2016) u svojem su epidemiološkom eksperimentalnom istraživanju sa 152 ispitanika tijekom 11 godina utvrdili da je najčešća funkcija nepoželjnih ponašanja osoba s intelektualnim teškoćama i razvojnim poremećajima izbjegavanje zahtjeva i osobi neugodnih podražaja (38,1 %), slijedi dobivanje pozornosti ili pristupa predmetima, hrani ili aktivnostima (26,3 %), zatim senzorno potkrepljenje, to jest samostimulacija (25,7 %). 5,3 % ponašanja kontrolirana su višestrukim varijablama, odnosno posljedicama, što znači da osoba može izražavati isto ponašanje i za, na primjer, dobivanje pažnje i za izbjegavanje zahtjeva.

Ipak, važno je napomenuti da povremeno neka ponašanja ne moraju biti potaknuta ničim navedenim (npr. samoozljeđivanje prisutno u Lesch – Nyhan sindromu za koje se čini da je neurološki uvjetovano; ponašanja potaknuta nekim oblicima (epileptičnih) napadaja). No i u tim okolnostima neke se promjene mogu postići mijenjanjem okoline i odgovora koje dobiva od drugih (Adams i Dunsmuir, 2009).

2. PROBLEMI I CILJ

Cilj je ovog specijalističkog rada, prikazati smjernice za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja na temelju metoda funkcionalne procjene ponašanja, u djece s teškoćama u razvoju predškolske dobi.

Nepoželjna ponašanja koja izražavaju mala djeca ozbiljna su prepreka socijalnom i emocionalnom razvoju i uzrok su težem uklapanju u školu i aktivnosti odraslog života. Prema tome, stručnjaci i zagovaratelji iz mnogih disciplina u potrazi su za rješenjima kako bi definirali, razradili i unaprijedili postojeće znanje vezano za prevenciju i rješavanje nepoželjnih ponašanja upravo u djece (Dunlap i sur., 2006).

Zabrinjavajuća je činjenica da izražavanje nepoželjnih ponašanja, nakon što ih osoba koristi često i nakon što se učvrste u njenom repertoaru ponašanja, postaju kronično stanje. U nedostatkom učinkovite intervencije, postojeći oblici nepoželjnih ponašanja postaju često prerastaju u intenzivnije i učestalije oblike (Emerson i sur., 2001b).

Dok se neka nepoželjna ponašanja javljaju i zadržavaju u ranom djetinjstvu, druga perzistiraju, pa čak i doživljavaju svoj vrhunac prerastajući u ozbiljne razvojne probleme, školski neuspjeh i socijalno neprihvaćanje (Powell, Dunlap i Fox, 2005). U skladu s navedenim, sve je veća svijesti o nužnosti intervencije u ranoj dobi, kao i rastućoj osviještenost da nepoželjna ponašanja bez pružane intervencije imaju tendenciju pojačanja pri ulasku u adolescentsku dob (Murphy i sur., 2005.). Kasnije ona često budu tretirana medikamentoznom terapijom, fizičkim sputavanjem, pa i kaznom, što loše utječe na pozitivan ishod, a stavlja osobe u daljnji rizik (Gore i Umizawa, 2011.).

I premda ova ponašanja, kako u odraslih, tako i u djece, predstavljaju najveći problem osobama iz njihova okruženja, relativno malo istraživanja govori u prilog korištenju intervencija za njihovo smanjenje.

Kao što je spomenuto, velik je broj istraživanja koja govore u prilog uspješnosti bihevioralnih intervencija u smanjivanju nepoželjnih oblika ponašanja. Štoviše, prema Didden i suradnicima (1997), one mogu biti i učinkovitije od farmakoloških intervencija.

Pozivanje na prava osoba s teškoćama, profesionalni i zakonski standardi, kao i znanstveno utemeljeni pristupi, zahtijevaju posvećivanje implementaciji najmanje restriktivnih, a učinkovitih intervencija (Sturmey, 2009).

Emerson i suradnici (2000) proveli su istraživanje vezano uz pristupe pri izražavanju nepoželjnih ponašanja korisnika u više različitih okruženja, koji su izneseni u raznim

istraživanima. Navode da se u njima najčešće spominju intervencije kao što su fizičko sputavanje, sediranje te fizičko izdvajanje. K tome, najčešći pristupi odnosili su se na postavljanje ciljeva te medikamentoznu terapiju antipsihoticima, dok su za samo 23% opisanih korisnika postojale napisane bihevioralne smjernice. Njihov zaključak odnosio se na neuspjeh pružatelja usluga u korištenju znanstveno utemeljenih bihevioralnih pristupa, kojem je pridonijela organizacijska neučinkovitost, konflikti između filozofije programa i shvaćanja o bihevioralnim intervencijama te ograničeno znanje osoblja i nedostatni resursi pružatelja usluga.

Ipak, unatoč tome, ove se intervencije provode nesustavno i u inozemnoj i u našoj praksi. Posebno je malo istraživanja vezanih uz preventivne i intervencijske strategije u ranoj dobi, iako mnogi autori izvješćuju o važnosti ranog identificiranja, sprječavanja i rješavanja nepoželjnih ponašanja u djece i to što je ranije moguće (Dunlap i sur., 2006).

Dunlap i sur. (2006) također u svojem radu iznose manjak znanstvene literature upravo vezane uz intervencijske strategije u ranoj dobi. Područje pružanja intervencija za ovu dob, prema autorima vrlo je kompleksno. Prvenstveno, mogu se izdvojiti sljedeći problemi vezani uz potrebe poboljšanja prakse u ranom prepoznavanju nepoželjnih ponašanja:

(a) razlikovanje između tipičnog ponašanja i legitimno nepoželjnog ponašanja katkad je teška;

(b) u mnogim je slučajevima riječ o kontekstu obiteljskog okruženja pa prema tome prepoznavanje i kreiranje intervencija najčešće ovisi o primarnom skrbniku, koji nije kompetentan u uočavanju razlika nepoželjnih ponašanja od tipičnih razvojnih faza, kao ni određivanju odgovarajućih intervencija;

(c) manjak metoda mjerenja s ciljem procjene nepoželjnog ponašanja za ovu dobnu skupinu.

Većina istraživanih intervencija usredotočila se na varijable koje se odnose na određeno dijete uz malo istraživanja o postupcima u programima, sustavnim komponentama i javnoj politici koja podupire znanstveno utemeljenu praksu s ovom populacijom. Malo se podataka odnosi na veći broj analiza iako nema sumnje da stajalište/politika kao i razina programa može znatno utjecati na razvoj i pojavljivanje nepoželjnih ponašanja (Fox i sur., 2003; Knitzer, 2002; Smith i Fox, 2003; Stormont, Lewis i Smith, 2005, prema Dunlap i sur., 2006).

Također, unatoč tomu što se neizbježno nose s nepoželjnim ponašanjima osoba s teškoćama, u svojoj svakodnevnoj kliničkoj praksi u rehabilitacijskim centrima, školama i predškolskim ustanovama, kao i u obiteljskim okruženjima korisnika, stručnjaci u našoj praksi, posebno u radu s djecom mlađe predškolske dobi, nisu još u dovoljnoj mjeri upoznati s

tehnikama funkcionalne procjene ponašanja niti je dovoljno primjenjuju u svojem svakodnevnom radu.

McGill i sur. (2006, prema McConkey, Gent i Scowcroft, 2013), ispitali su 66 obitelji čija su djeca (u dobi od 3 do 19 godina) izražavala nepoželjna ponašanja. Većina ispitanika iskazala je nezadovoljstvo podrškom i servisima, a gotovo polovina se izjasnila da nisu primili savjete stručnjaka ili bar ne one koji bi pomogli.

Podrška obitelji u nošenju s ovim ponašanjima, svakako treba biti pružana prije nego što ona postanu dovoljno ukorijenjena da zahtijevaju intenzivnu intervenciju stručnjaka (Hudson i sur., 2003).

Blood i Neel (2007) navode kako sposobnost školskog osoblja u provedbi efikasne funkcionalne procjene ponašanja kao i kreiranje i implementacija prikladnog i učinkovitog bihevioralnog plana podrške na temelju rezultata ove procjene, predstavlja najveću zabrinutost. Nadalje, ističu kako su dosad znanstvenici odigrali najveću ulogu u razvoju i primjeni funkcionalne procjene ponašanja i bihevioralnog plana podrške, no istraživanja nam također pokazuju da većina takvih procjena koje je provelo školsko osoblje sadržava pogreške te najvjerojatnije ne rezultira odgovarajućim bihevioralnim planovima (Van Acker i sur., 2005, Blood i Neel, 2007). Njihovi rezultati upućuju na to da u glavnini planovi sadržavaju listu pozitivnih i negativnih posljedica uz spominjanje preferencija djeteta, bez identificiranja funkcionalne veze između ponašanja i njegovih posljedica te upozoravaju na važnost daljnjih istraživanja vezanih uz nedostatnu provedbu funkcionalne procjene ponašanja kao i izradu adekvatnog bihevioralnog plana podrške. Kao neke od mogućih uzroka tome navode dugotrajnost procesa, količinu papirologije, ali i podrške pri provedbi. Istraživanje Van Ackera i sur. (2005) izvještava da će timovi koji se sastoje od bar jednog člana s intenzivnijim treningom funkcionalne procjene ponašanja/bihevioralnog plana podrške vjerojatnije kreirati procjenu i plan u skladu s predloženim standardima.

Jedno od mogućih objašnjenja ne provođenja intervencija za smanjenje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja, jest to da su informacije o intervencijama nedostupne osoblju u neposrednom radu (McKenzie i sur., 2005).

3. METODE RADA

U ovom radu prikazat će se metode funkcionalne procjene ponašanja i istraživanja znanstveno utemeljenih pristupa za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih ponašanja u djece s teškoćama u razvoju predškolske dobi te će se izdvojiti neke zajedničke karakteristike.

Metoda rada uključivala je analizu dostupne literature prikupljene sa Online baza podataka, sa područja društvenih i humanističkih znanosti (EBSCO, PsychINFO, Scopus, Web of Science). Analizirani su članci koji su obuhvaćali teme vezane uz pristupe za ublažavanje i otklanjanje nepoželjnih ponašanja kao i metode funkcionalne procjene ponašanja, s naglaskom na istraživanja provedena na djeci s teškoćama u razvoju predškolske dobi.

Korištene su slijedeće ključne riječi prilikom pretraživanja:

challenging behaviors - nepoželjna ponašanja,

problem behaviours - problemska ponašanja,

functional behavior analysis - funkcionalna procjena ponašanja,

behavior intervention plan - bihevioralni plan podrške,

children with disabilities and challenging behaviors - djeca s teškoćama u razvoju i nepoželjnim ponašanjima,

functional behaviour assessment – funkcionalna procjena ponašanja

behavior interventions – bihevioralne intervencije.

4. REZULTATI ANALIZE I RASPRAVA

Područje funkcionalne procjene ponašanja vezano uz smanjenje i uklanjanje nepoželjnih ponašanja, dobro je zastupljeno u literaturi. Manji je broj istraživanja čiji su ispitanici djeca teškoćama u razvoju i u tim slučajevima, najčešće se odnose na populaciju djece s poremećajem iz spektra autizma. Kako su u ovom radu uzete u obzir spoznaje koje se prikazuju u većini pregledanih radova s ovog područja, za potrebe ovog rada, rezultati će biti podijeljeni u dva dijela. U prvom djelu biti će prikazane znanstveno utemeljene metode funkcionalne procjene ponašanja, a u drugom intervencije za smanjivanje i uklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja, kako bi poslužile kao temelj u pisanju smjernica u provođenju postupka funkcionalne procjene ponašanja te kreiranju bihevioralnog plana podrške za djecu s teškoćama u razvoju, predškolske dobi koja izražavaju nepoželjna ponašanja.

4.1. Metode funkcionalne procjene ponašanja

Funkcionalna procjena ponašanja znanstveno je utemeljen pristup koji omogućuje postavljanje hipoteza o odnosima između pojedinih događaja u okolini i ponašanja. Riječ je o procesu prikupljanja informacija s ciljem razumijevanja funkcije (svrhe) ponašanja kako bi se sastavio učinkovit plan intervencije (Riffel, 2007).

Funkcionalna procjena ponašanja prvi je korak u izradi plana za smanjivanje i otklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja, a njezina je svrha prikupljanje informacija s ciljem razumijevanja nepoželjnih ponašanja (Stošić, 2009).

Funkcionalna procjena ponašanja polazi od dvije pretpostavke (Riffel, 2007):

- ponašanje se uči i služi određenoj svrsi
- ponašanje je vezano uz kontekst u kojem se ono javlja

O'Neill i sur. (1997) definiraju je kao postupak koji se može koristiti za maksimalizaciju učinkovitosti i djelotvornosti bihevioralne podrške, a smatra se kompletnom kada zadovolji svojih 5 glavnih ishoda:

1. Jasan opis nepoželjnih ponašanja, uključujući podjelu ili slijed ponašanja koja se često događaju zajedno.

2. Utvrđivanje događaja, vremena i situacija koje predviđaju kad će se nepoželjno ponašanje dogoditi i kad se ono neće dogoditi tijekom tipične dnevne rutine (prediktori).
3. Utvrđivanje posljedica koje održavaju nepoželjno ponašanje (koje funkcije ponašanja imaju za osobu).
4. Konstruiranje zaključnih rečenica ili hipoteza koje opisuju određeno ponašanje, određenu situaciju u kojoj se pojavljuje neko ponašanje i rezultat ili pojačanje koje održava ponašanje u toj situaciji.
5. Prikupljanje podataka opservacije koji potkrjepljuju zaključne rečenice.

Njezine su metode revolucionarne u području primijenjene analize ponašanja. Mogućnost identificiranja varijabli koje sadržava nepoželjno ponašanje pomogla je praktičarima da razviju intervenciju temeljnu na funkciji i minimaliziraju uporabu averzivnih metoda pri smanjenju nepoželjnog ponašanja (Lydon i sur., 2012).

Glavna je svrha njezina provođenja bolje razumijevanje nepoželjnog ponašanja kao i konteksta u kojem se ono ponavlja, no još važnije, glavni ishod ovog procesa jest razvoj djelotvornog, učinkovitog i relevantnog bihevioralnog plana podrške.

Primjeni metodologije funkcionalne procjene ponašanja kako bi se tretirala atipična nepoželjna ponašanja i ponašanja osoba bez teškoća, posvećuje se sve više pozornosti u literaturi. Ta nam istraživanja pokazuju koliko je i stručnjaci i znanstvenici ističu kao znanstveno-utemeljen pristup za razumijevanje i tretiranje socijalno važnih ponašanja, bez obzira na topografiju ili populaciju klijenata (Beavers, Iwata, i Lerman, 2013).

Cooper, Heron i Heward (2007) navode da se metode funkcionalne procjene ponašanja mogu se podijeliti u tri kategorije:

- 1) funkcionalna eksperimentalna procjena ponašanja
- 2) neposredne metode
- 3) posredne metode

Odabir pojedine metode ili njihova kombinacija koja najbolje odgovara svakoj pojedinoj situaciji zahtijeva poznavanje prednosti i ograničenja određene metode. Važno je napomenuti da samo funkcionalna eksperimentalna procjena ponašanja dopušta potvrđivanje hipoteza koje se odnose na funkcionalnu vezu između nepoželjnog ponašanja i okolinskih čimbenika (Neef i Peterson, 2007).

Funkcionalna procjena ponašanja uz detaljan opis nepoželjnog ponašanja, frekvenciju i intenzitet ponašanja uključuje analizu **parametara okoline** (lijekovi, medicinske okolnosti, ritam spavanja i način ishrane, dnevne rutine, predvidljivost dnevnog rasporeda, osobe s kojima je dijete u interakciji, stilove interakcije itd.), **neposrednih podražaja, odnosno prediktora nepoželjnih ponašanja** (vrijeme dana, osobe u okruženju, aktivnost, karakteristike prostora, tranzicije, odgode, mogućnost izbora aktivnosti itd.), **detaljan opis nepoželjnog ponašanja** (topografija, frekvencija, intenzitet), **funkcije ponašanja odnosno posljedica koje održavaju ponašanje** (zahtijevanje predmeta, pažnje, aktivnosti, unutarnje stimulacije ili izbjegavanje pažnje, aktivnosti, unutarnje stimulacije), **zatim procjena komunikacijskih funkcija i korištenih komunikacijskih sredstava, procjena razumijevanja jezika**. Podaci se prikupljaju neposrednim opažanjem ili opažanjem videosnimaka te intervjuiranjem osoba iz djetetove bliže okoline (O'Neill i sur., 1997, prema Stošić, 2009).

4.1.1. Funkcionalna eksperimentalna procjena ponašanja

Funkcionalna eksperimentalna procjena ponašanja najsvestranija je i najrigoroznija metoda procjene nepoželjnih ponašanja (Wightman, Julio i Virues-Ortega, 2014).

U funkcionalnoj eksperimentalnoj procjeni ponašanja podražaji koji su prethodili ponašanju i njihove posljedice, koje predstavljaju one iz prirodnog okruženja osobe, raspoređeni su tako da se njihov zaseban učinak na nepoželjno ponašanje može opservirati i mjeriti (Cooper, Heron i Heward, 2007). Ta se vrsta procjene često naziva analognom s obzirom na to da su podražaji koji su prethodili ponašanju i njihove posljedice slične onima koje se pojavljuju u prirodnim rutinama, ali se procjena ne provodi u kontekstu prirodnih rutina.

Analogna stanja često se koriste s obzirom na to da dopuštaju bolju kontrolu okolinskih varijabli koje mogu biti povezane s nepoželjnim ponašanjem, nego što je to moguće u prirodnom okruženju (Cooper, Heron i Heward, 2007).

Glavna prednost funkcionalne eksperimentalne analize jest njezina odlika da jasno izdvoji varijable koje se odnose na nepoželjna ponašanja. U stvari, funkcionalna eksperimentalna analiza ponašanja služi kao standard znanstvenih dokaza kojim se ocjenjuju druge alternativne procjene i predstavlja najkorišteniju metodu u istraživanjima procjene i tretmana nepoželjnih ponašanja (Arndorfer i Miltenberger, 1993, prema Cooper, Heron i Heward 2007).

No, Wightman, Julio i Virues-Ortega (2014) navode kako se korištenje ove metodologije nalazi pred izazovom triju kliničkih scenarija:

- a) vrijeme da se procjena provede je ograničeno,
- b) ciljano ponašanje je opasno i njegovo pojavljivanje pri procjeni trebalo bi biti minimalno,
- c) kontrolirano stanje u kojem se provodi procjena nije dostupno (npr. školsko okruženje).

Funkcionalna eksperimentalna procjena ponašanja uključuje četiri eksperimentalne situacije za otkrivanje funkcije ponašanja:

- 1) situacija u kojoj se osobi koja izražava nepoželjno ponašanje daje niz zahtjeva te se nakon pojave nepoželjnog ponašanja zahtjev uklanja – povećanje nepoželjnog ponašanja u tim uvjetima upućuje na funkciju izbjegavanja zahtjeva (socijalno negativno potkrepljenje);
- 2) situacija u kojoj se osobi koja izražava nepoželjno ponašanje pruža pažnja nakon što izrazi nepoželjno ponašanje – povećanje nepoželjnog ponašanja u tim uvjetima upućuje na funkciju dobivanja pažnje (socijalno pozitivno potkrepljenje);
- 3) situacija u kojoj u okruženju nema drugih osoba, odnosno pažnje, ni igračaka, dijete je samo u prostoru – povećanje nepoželjnog ponašanja u toj situaciji upućuje na nesocijalnu funkciju ponašanja, moguće samostimulirajuće ponašanje (automatsko potkrepljenje);
- 4) situacija igre u kojoj se djetetu omogućuje nesmetani pristup igračkama, česta pažnja i u kojoj izostaju bilo kakvi zahtjevi – ta se situacija koristi kao kontrolna situacija i u njoj se očekuje minimalno nepoželjnih ponašanja.

Rezultati funkcionalne procjene izražavaju se grafički te zatim analiziraju (Stošić, Lisak, Pavić, 2016).

Situacije su sustavno prezentirane jedna po jedna u naizmjeničnom slijedu kako bi se utvrdilo koja rezultira pojavom određenog ponašanja. Svaka se pojava ponašanja bilježi pri svakoj seansi, koje se ponavljaju ne bi li se utvrdilo do koje se mjere nepoželjno ponašanje dosljedno javlja u jednoj ili više situacija funkcionalne eksperimentalne procjene ponašanja (Cooper, Heron i Heward, 2007).

Rizik provedbe funkcionalne eksperimentalne analize ponašanja jest to da postupak procjene može privremeno ojačati ili povećati nepoželjno ponašanje do neprihvatljive razine ili eventualno rezultirati ponašanjem koje ima novu funkciju. Drugo, manjkavo prihvaćanje suštine funkcionalne eksperimentalne procjene od strane praktičara, tj. namjerno korištenje rasporeda stanja, okolnosti, situacija koji predstavljaju priliku za javljanje, ili potencijalno jačaju nepoželjno ponašanje, može biti nesmislen osobama koje ne razumiju njegovu svrhu (ili da takvi uvjeti jesu analogna stanja za ono što se događa u prirodnoj rutini). Treće, neka

ponašanja (npr. ona koja se, iako su izrazito nepoželjna i jakog intenziteta, pojavljuju rijetko) ne moraju biti podložna funkcionalnoj procjeni. Četvrto, procjene koje su provedene u neprirodnim okruženjima možda neće detektirati varijablu koja utječe na nepoželjna ponašanja u prirodnom okruženju, posebno ako se ponašanje kontrolira idiosinkratskim varijablama koje nisu reprezentativne za uvjete funkcionalne eksperimentalne procjene ponašanja. I konačno, vrijeme, trud i razina stručnog znanja koji su potrebni za izvođenje i tumačenje funkcionalnih procjena često se navodi kao prepreka njezinoj široj primjeni u praksi (Cooper, Heron i Heward, 2007).

Kako bi se povećala vjerojatnost dobivanja interpretativnih rezultata funkcionalne eksperimentalne procjene ponašanja, Hanley, Iwata i McCord (2003) priložili su niz znanstveno utemeljenih preporuka kao što su: ograničavanje broja topografija koje se ocjenjuju; smanjenje diskriminatornih podražaja kako bi se lakše utvrdilo u kojem stanju eksperimentalne analize dolazi do češćeg javljanja nepoželjnog ponašanja (diskriminacija testnih stanja); pri analizi podataka uzeti u obzir koliko je vremenski dijete imalo pristup pojačivaču u pojedinom stanju eksperimentalne analize podataka; korištenje drugih izvora informacija (npr. intervjui) koji mogu pridonijeti oblikovanju složenijih analiza ako uobičajena funkcionalna analiza ne daje rezultate.

Literatura vezana uz eksperimentalnu funkcionalnu procjenu ponašanja uglavnom je ograničena na ponašanja kao što su samoozljeđivanje, agresija i tikovi. No mnogi autori uložili su i trud, barem na konceptualnoj ili preeksperimentalnoj razini, prenijeti neke aspekte ove metodologije u kliničku praksu i s pojedincima tipičnog razvoja (npr. Virues-Ortega Montano, Froján-Parga, Calero, 2011, prema Wightman, Julio i Virues-Ortega, 2014), što je jedno od područja budućeg razvoja metodologije funkcionalne procjene.

4.1.2. Neposredne metode

Neposredne metode sastoje se od opservacije ponašanja i za razliku od funkcionalne eksperimentalne metode, opservacija se provodi u prirodnim situacijama (Drasgow, Yell, Bradley i Shriner, 1999, prema Gonzalez i Brown, 2015).

Dakle, neposredne metode uključuju opservaciju nepoželjnog ponašanja ovisno o događajima koji nisu posloženi u sistematičnom slijedu te imaju korijenje u ranim stadijima primijenjene procjene ponašanja (Cooper, Heron i Heward, 2007).

Procjena ovim metodama može dati dodatne informacije o događajima koji su prethodili ponašanju, o stvarnim posljedicama koje dijete doživljava, o pružanju i prisutnosti nenamjernih

pojačivača u okolini i specifičnim okidačima za nepoželjna ponašanja (Adams i Dunsmuir, 2009).

Podaci prikupljeni neposrednim metodama mogu biti korisni za:

- ✓ procjenu osnovnih stopa javljanja nepoželjnih ponašanja,
- ✓ procjenu podudarnosti s podacima prikupljenim neizravnom procjenom i
- ✓ formuliranje hipoteze o uvjetima u kojima se nepoželjno ponašanje pojavljuje i / ili funkciju koju nepoželjno ponašanje ima u danom kontekstu
(Horner i Carr 1997, prema Lloyd i Kennedy, 2014).

Primjeri neposrednih metoda:

- A-B-C mjerenje
- Dijagram raspršenja
- Mjerenje intervala ili vremenski uzorci

ABC (antecedent – behavior - consequence) mjerenje odnosi se na mjerenje u kojem promatrač bilježi i opisuje ciljano ponašanje, dajući vremenski slijed ciljanog ponašanja - prethodnih uvjeta prije samo pojave određenog ponašanja te posljedica koje su ih slijedile (Cooper, Heron i Heward, 2007).

Dijagram raspršenja postupak je mjerenja kojim se nastoji utvrditi u kojoj mjeri se ciljano ponašanje javlja češće u neko određeno vrijeme. U ovom se mjerenju dan dijeli na veće vremenske periode, a za svaki period bilježi se je li se ponašanje često javilo, ponekad ili se uopće nije javilo. Analiza ovog mjerenja može dovesti javljanje nepoželjnih ponašanja u korelaciju sa periodima kada su u okruženju prisutni zahtjevi, određene osobe ili aktivnosti ili se osobi koja izražava nepoželjno ponašanje ne priklanja dovoljno pozornosti (Cooper, Heron i Heward, 2007)..

Mjerenje intervala i vremenski uzroci odnose se na metode opažanja i bilježenja ponašanja za vrijeme nekog intervala ili specifičnog trenutka u vremenu (Cooper, Heron i Heward, 2007). **Mjerenjem intervala** utvrđuje se učestalost i trajanje ponašanja. U ovoj vrsti mjerenja neki vremenski period dijeli se na manje jedinice vremena, a ovisno o ponašanju koje mjerimo, određuje se dužina intervala. Tijekom svakog uzastopnog intervala bilježi se javlja li se nepoželjno ponašanje ili ne. **Postupkom bilježenja vremenskih uzoraka** neki vremenski period također se dijeli na intervale, a ciljano se ponašanje mjeri samo na kraju intervala. Postupak se može primijeniti kada nas zanimaju neki nepoželjni oblici ponašanja koji se mogu javljati u toku dana (Škrinjar, Teodorović, 1997).

Informacije dobivene neposrednim metodama služe za formuliranje hipoteza o funkciji nepoželjnog ponašanja (Gonzalez i Brown, 2015).

Prednosti i nedostaci neposrednih metoda (Riffel, 2007):

Prednosti

- Objektivni i mjerljivi podaci
- Ponašanja se promatraju u relevantnim okruženjima
- Mogu se identificirati podražaji i posljedice prisutni u svakodnevnoj okolini
- Dovoljne su za razvoj bihevioralnog plana podrške (pouzdanost 60-80%).

Nedostaci

- Analiza može biti kompleksna
- Zahtijevaju vrijeme
- Zahtijevaju pojačanu izobrazbu osoblja i iskustvo
- Ne mogu se uvijek identificirati podražaji i posljedice koji su prisutni u svakodnevnoj okolini.

Rezultate neposrednih metoda teže je interpretirati s obzirom na to da nije moguće razlučiti je li vremenska veza između ponašanja i okolinskih događaja slučajna ili je rezultat istinske povezanosti s pojačivačima. No, u nekoliko se istraživanja navodi da im je valjanost u usporedbi s funkcionalnom eksperimentalnom analizom ponašanja niska (Wightman, Julio i Virues-Ortega, 2014).

Manje je vjerojatno da će neposredne metode izazvati nepoželjno ponašanje, nego što će se to dogoditi eksperimentalnim procjenama, no one mogu zahtijevati više vremena i resursa da se izvedu, ovisno o učestalosti javljanja ciljanih ponašanja i složenosti postupaka koji se koriste za prikupljanje i analizu podataka. Nadalje, nema jasnih prihvaćenih smjernica o tome koliko je opažanja dovoljno da bi se osigurao pouzdan opis oblika ponašanja. Konačno, i najvažnije, ni jedan od neposrednih pristupa funkcionalne procjene ne omogućuje provjeru funkcionalne veze između nepoželjnog ponašanja i podražaja. Riječ je samo o opisnim podacima koji se mogu koristiti za opisivanje, a ne objašnjavanje uzroka ponašanja (Lloyd i Kennedy, 2014).

4.1.3. Posredne metode

Posredne metode uključuju intervju, upitnike i ljestvice koje obično ispunjavaju osobe koje su u bliskom kontaktu s pojedincima čija se ponašanja procjenjuju (Lloyd i Kennedy, 2014), a u metode se ubraja i ispitivanje već postojećih dokumenata kao što su zabilješke o ponašanju i izvještaji te individualni edukacijski planovi (Adams i Dunsmuir, 2009).

Uputno je kod ovih metoda da odabrane formulare ispunjava više osoba, ne samo osoba koja izravno radi s djetetom, nego i druge osobe u različitim situacijama i aktivnostima (Gonzalez i Brown, 2015).

Primjeri posrednih metoda su:

- Functional Analysis Interview (FAI; O'Neill i sur., 1997),
- Motivation Assessment Scale (MAS; Durand i Crimmins 1992),
- Questions About Behavioural Functioning Scale (QABF; Vollmer i Matson 1999),
- Problem Behaviour Questionnaire (PBQ; Lewis i sur., 1994),
- Student-Assisted Functional Assessment Interview (Kern i sur., 1994) i
- Functional Analysis Screening Tool (FAST; Iwata i sur., 2013).

Kod većine djece korištenje podataka prikupljenih ovim metodama dat će bogatu sliku o događajima u okolini, podražajima koji su prethodili ponašanjima i njihovim posljedicama, ali i mogućim funkcijama nepoželjnog ponašanja (Adams i Dunsmuir, 2009).

Posredne metode mogu biti korisna polazna točka za funkcionalnu procjenu ponašanja, kao i u slučajevima u kojima se nepoželjno ponašanje javlja s vrlo niskim frekvencijama i s visokim intenzitetom, gdje mogu biti jedine moguće metode procjene (O'Neill i sur., 1997).

Prednosti i nedostaci posrednih metoda (Riffel, 2007):

Prednosti

- Lako se implementiraju
- Zahtijevaju malo vremena i obučavanja
- Strukturirane su
- Mogu se koristiti za inicijalnu procjenu.

Nedostaci

- 30% pouzdane u utvrđivanju funkcije ponašanja
- Dobivene informacije mogu biti subjektivne
- Identificiraju nespecifične funkcije.

Glavna je njihova prednost upravo njihova učinkovitost zahvaljujući kratkom vremenu potrebnom da se provedu. Unatoč tome što je pouzdanost ovih metoda uglavnom povoljna, njihova je valjanost niska usporedimo li ih s eksperimentalnom funkcionalnom procjenom ponašanja. Iako ne mogu zamijeniti eksperimentalne metode, mogu poslužiti kao vodič za identificiranje idiosinkratskih funkcija kao probir za specifične funkcije koje se mogu integrirati u kratku funkcionalnu eksperimentalnu procjenu ponašanja ili ponašanja s jednom funkcijom (Iwata, DeLon i Roscoe, 2013).

Također su vremenski i troškovno učinkovite, minimalno nametljive i zahtijevaju manje treninga i stručnosti nego deskriptivne metode kao i eksperimentalna metoda. No, informacije koje pružaju treće strane u konačnici su subjektivne i mogu se pristrano odraziti na uzorak ponašanja. Osim toga, status istraživanja o mjerenim svojstvima tih procjena opisuje ih kao neadekvatne i neusklađene su s pretpostavkama na kojima se temelji funkcionalna procjena ponašanja (Floyd i sur., 2005; Kelleyet i sur., 2011, prema Lloyd i Kennedy, 2014).

4.2. Strategije prevencije i strategije intervencije

4.2.1. Strategije prevencije

Dugo su intervencije za uklanjanje i smanjenje nepoželjnih ponašanja bile karakterizirane kao intervencije temeljene na posljedicama. Iako posljedice obuhvaćaju razne oblike kao što su pozitivno pojačanje, davanje uputa i sl., u kontekstu intervencija za smanjenje i uklanjanje nepoželjnih ponašanja, provođenje ovih intervencija često se odnosilo na uporabu averzivnih postupaka (kazne). Međutim, posljednjih desetljeća razvoj i usavršavanje funkcionalne procjene ponašanja doveo je i do razvoja alternativnih pristupa upravljanja nepoželjnim ponašanjem, pri čemu upravo preventivne strategije predstavljaju alternativu i njihova je važnost sve prepoznatija i od strane stručnjaka i obitelji osoba koje izražavaju nepoželjna ponašanja (Kern, Choutka i Sokol, 2002).

Novije spoznaje usmjerene su na proaktivne (preventivne), pozitivne strategije s ciljem preveniranja javljanja nepoželjnog ponašanja. Takvo shvaćanje za cilj ima pružanje individualizirane podrške djeci s nepoželjnim ponašanjima. Naglasak je na smanjenju nepoželjnog ponašanja i jačanja željenih oblika ponašanja kroz promijene u okolini, pozitivna pojačanja i korištenje strategija učenja zamjenskih ponašanja (Conroy i sur., 2005).

Na širem planu, akumulacija podataka dobivenih funkcionalnom procjenom ponašanja, može dodatno pomoći u prevenciji, utvrđivanjem uvjeta koji predstavljaju rizik za budući razvoj nepoželjnih ponašanja. Preventivne se strategije tada mogu usredotočiti upravo na te uvjete (Cooper, Heron i Heward, 2007).

Dubljim razumijevanjem uvjeta pod kojima se javljaju određene vrste ponašanja, funkcionalna procjena ponašanja može pridonijeti prevenciji teškoća. Iako se nepoželjno ponašanje može potisnuti bez obzira na njegovu funkciju uporabom metoda kažnjavanja, novo se ponašanje koje nije pod ovom procedurom može javiti, jer će povod, odnosno uzrok javljanja nepoželjnog ponašanja i dalje biti neotklonjen (Cooper, Heron i Heward, 2007).

U metode prevencije ulaze promjene fizičkih karakteristika prostora učenja, prilagođavanje rasporeda i kurikuluma, ali također i podučavanje alternativnim, primjerenim ponašanjima (Doug i William, 2002, prema Stošić, 2008).

Iako se većina istraživanja preventivnih strategija ograničila upravo na okruženja učenja i stjecanja vještina i situacije podučavanja (Nietzel, 2009), preventivne strategije nikako se ne smije promatrati i upotrebljavati samo u ovim kontekstima (vrtića, škole ili dnevnog centra) te ih je važno uključiti u sva okruženja djeteta ili osobe koja izražava nepoželjno ponašanje. Preventivne strategije odnose se na prilagodbu u svim onim aspektima življenja za koje znamo da mogu biti povod javljanja nepoželjnog ponašanja te je njihovo provođenje nužno u svim okruženjima i situacijama, kroz osiguravanje predvidljivost, jačanje komunikacijskih vještina, davanje izbora, ali i prilagodbu zahtjeva bilo da je riječ o obiteljskom domu, provođenju slobodnog vremena ili u aktivnostima u zajednici.

Uostalom, izmjene u obiteljskoj rutini, strukturi i društvenim interakcijama s ciljem sprječavanja javljanja nepoželjnih ponašanja, trebalo bi biti izvedljivije i prihvatljivije za obitelj djeteta s nepoželjnim ponašanjem od implementiranja strategija podučavanja ili uvođenja posljedica za nepoželjno ponašanje (Durand i sur., 2009)

Već spomenuta prava osoba s teškoćama i uvođenje najmanje restriktivnih mjera odnosi se upravo na predanost u planiranju preventivnih mjera, a time i osiguravanju bolje kvalitete života ovih osoba. Ovo se pritom odnosi na uključivanje u smislene aktivnosti, nuđenje izbora, osiguravanje socijalne mreže, educirano osoblje i upravu na svim razinama organizacije te uvijek kada je to moguće, individualan plan podrške baziran na funkcionalnoj procjeni ponašanja za svako pojedino ponašanje koje uključuje učenje vještina, promoviranje izbora osobe, modificiranje i obogaćivanje okoline, kao i reaktivne strategije (Sturmeij, 2009).

Jedna od znanstveno utemeljenih strategija prevencije pojavljivanja nepoželjnih oblika ponašanja jest mijenjanje obilježja uvjeta u djetetovu socijalnom i fizičkom okruženju. Umjesto izravnog interveniranja za nepoželjno ponašanje, intervencije usmjerene na mijenjanje podražaja koje prethode ponašanju (antecedent) povećavaju mogućnost pojavljivanja poželjnih ponašanja i smanjuju mogućnost javljanja nepoželjnih. Prema tome, više je mogućnosti za jačanjem prikladnih ponašanja. Kako se ova poželjna ponašanja pojačavaju, indirektno ove intervencije mogu pridonijeti smanjenju nepoželjnih ponašanja (Dunlap i sur., 2006).

Iako preventivne strategije trebaju biti dio šireg plana podrške, koji u sebi sadrži i metode poučavanja, ali i posljedica za nepoželjno ponašanje, Kern i Clemens (2007), izdvajaju nekoliko prednosti ovih pristupa:

- *preventivne strategije mogu prevenirati pojavu nepoželjnog ponašanja* - uklanjanjem ili modificiranjem događaja u okruženju koji prethode nepoželjnom ponašanju, vjerojatnost pojave nepoželjnog ponašanja se smanjuje, što je važno ne samo za stvaranje sigurnog okruženja, nego i za oblikovanje pozitivne atmosfere za učenje i stjecanje vještina. Obično vrlo brzo rezultiraju neposrednim smanjenjem javljanja nepoželjnog ponašanja.
- mijenjaju okruženje koje pridonosi javljanju nepoželjnog ponašanja - često, uzorci nepoželjnih ponašanja proizlaze *iz neusklađenosti između okruženja i vještina, snaga ili preferencija pojedinca* koji izražavaju nepoželjno ponašanje. Na primjer, zadaci koji su preteški često su uzrok javljanja nepoželjnog ponašanja. Prilagođavanje instrukcija s vještinama i izvedbom, uklanja ovaj okolinski problem
- poboljšavaju okruženje - pažljivo *planiranim promjenama* u okruženju stvara se prostor u kojima djeca/odrasli sa nepoželjnim ponašanjima žele biti i motivirani su za stjecanje vještina obzirom da ovi pristupi imaju za cilj poboljšanje postignuća i produktivnosti osoba s nepoželjnim ponašanjem

U literaturi se također sve više pojavljuje upravo ova vrsta intervencije (antecedent) koja utječe na djetetovu socijalnu i fizičku okolinu. Mnoge studije istraživale su davanje izbora kao intervencijske strategije (Dunlap et. al., 1994; Dyer, Dunlap, & Winterling, 1990; Kern., 1998, 2001, prema Dunlap i sur., 2006). Dodatno, istraživači su upozorili na uključivanje omiljenih predmeta u teškim aktivnostima kao učinkovitu intervencijsku strategiju. Na kraju, promjene u samom okruženju podučavanja i instrukcijama, kao što su promjena pokućstva, uvođenje rasporeda aktivnosti i mijenjanje uputa, također su se pokazale kao učinkovite u smanjenju

mogućnosti pojavljivanja nepoželjnih ponašanja te jačanju pozitivnih oblika ponašanja (Dunlap i sur.,2006).

Iwata i sur. (1994, prema Cooper, Heron i Heward, 2007) u svojem su istraživanju temeljenom na 152 procjene pojačivača funkcije samoozljeđivanja, zaključili su da je bijeg od zahtjeva i drugih averzivnih podražaja povod u najvećem broju slučajeva. Njihovi podaci sugerirali su da su se preventivni naponi trebali usmjeriti na mijenjanje okoline podučavanja (kao što je pružanje više pojačivača za poželjna ponašanja, davanje prilike za predah, kao i sredstva za traženje i dobivanje pomoći pri teškim zadacima), kako bi ono manje vjerojatno služilo svrsi averzivnog podražaja za bijeg.

Kombinacija davanja pozitivne pažnje djeci za njihova prosocijalna ponašanja, učenje rutinama i očekivanjima, mijenjanje fizičke okoline, rasporedi i materijali, mogu potaknuti djecu da se uključe u dnevne aktivnosti i time prevenirati ili smanjiti mogućnost nepoželjnih ponašanja (Strain i Hemmeter 1997, prema Fox i sur., 2003).

Fox i sur. (2003) navode kako osoblje koje ispituje utjecaj okoline može vrlo jednostavno uvođenjem i malih promjena, smanjiti frekvenciju nepoželjnih ponašanja (npr. davanjem izbora djeci, kreiranjem dobro organiziranog prostora za učenje, uklanjanjem otvorenog prostora, ograničavanjem broja djece itd.)

Prema Nietzeli (2009) najčešće preventivne strategije su:

- 1) korištenje jako poželjnih aktivnosti /predmeta kako bi se povećao interes
- 2) mijenjanje rasporeda/rutina
- 3) uvođenje nekih aktivnosti prije intervencija (npr. najava iduće aktivnosti, najava promjena u rutinama/rasporedu)
- 4) nuđenje izbora
- 5) promijene u načinju poučavanja
- 6) obogaćivanje okoline (npr. davanje pristupa predmetima koji zadovoljavaju iste senzorne potrebe koje su u osnovi nekih ometajućih ponašanja).

Autor također navodi da se preventivne strategije često provode s drugim znanstveno utemeljenim pristupima, kao što su funkcionalni komunikacijski trening, gašenje i pojačanje. Slično ističu i Kern i Clemens (2007), definirajući ih samo kao jednu od komponenata sveobuhvatne podrške djeci koja izražavaju nepoželjna ponašanja. Takva djeca zahtijevaju podučavanje novim vještinama, uvođenje posljedica za nepoželjno ponašanje, a potencijalno i cjeloživotne promijene kako bi se ove vrste smjernica uvele.

Kern i Clemens (2007) dali su pregled primjene znanstveno utemeljenih preventivnih strategija na nivou djelovanja u okruženju poučavanja, kao i na nivo djelovanja na pojedinca sa nepoželjnim ponašanjem. Izdvojili su sljedeće:

Preventivne strategije u okruženju poučavanja:

- uspostavljanje jasnih pravila i očekivanja
- osiguravanje predvidljivosti u okružju
- davanje pohvala za prikladna ponašanja
- osiguravanje materijala prilagođenih nivou vještina djeteta ili osobe
- osiguravanje više mogućnosti za uspjeh
- prilagodba prostora aktivnostima
- korištenje jasnih uputa
- kombiniranje kratkih i jednostavnih zadataka sa teškima
- individualizirano usklađivanje tempa instrukcija
- osiguravanje prilika za izbor
- uključivanje interesa i omiljenih aktivnosti

Individualne preventivne strategije:

- prezentiranje materijala koji je usklađen s razinom funkcioniranja pojedinca
- osiguravanje alternativnih načina završavanja zadataka
- uključivanje osobnih interesa osobe s nepoželjnim ponašanjima u aktivnosti
- davanje izbora
- planirano davanje pozornosti kako bi se smanjila želja za uključivanjem u nepoželjna ponašanja
- osiguravanje jasnog i predvidljivog rasporeda

Iako se navedene smjernice odnose prije svega na okruženja podučavanja, na što se usredotočio i najveći broj istraživanja preventivnih strategija, većina je primjenjiva i na ostala okruženja djeteta ili osobe koja izražava nepoželjno ponašanje, gdje ih je također važno primjenjivati.

4.2.2. Strategije intervencije

Pojačana pozornost pridaje se ranom prepoznavanju i prevenciji nepoželjnih ponašanja, kao i strategijama intervencije pri njihovu najranijem pojavljivanju (Powel, Dunlap i Fox, 2005).

Ako se utvrdi veza uzrok-posljedica između okolinskih događaja i ponašanja, ta se veza može mijenjati, a time i smanjiti kasnija pojava nepoželjnog ponašanja. Intervencije za smanjivanje nepoželjnih ponašanja mogu sadržavati najmanje tri strateška pristupa: mijenjanje varijabli koje su prethodile ponašanju, mijenjanje varijabli koje su ga slijedile te učenje zamjenskih ponašanja (Cooper, Heron i Heward, 2007).

U sklopu bihevioralnih intervencija najčešće se koriste gašenje, diferencijalno potkrepljenje/pojačanje te intervencije temeljene na promijeni podražaja (Stošić, Lisak, Pavić, 2016).

Intervencije temeljene na promijeni podražaja odnose se na preventivne strategije te su već opisane u prethodnom tekstu, dok se različite forme gašenja i diferencijalnog pojačanja u strogom smislu odnose na strategije intervencije i njihovo opis slijedi u daljnjem tekstu.

4.2.2.1. Gašenje

Gašenje je postupak u kojem se ukida pojačanje nekoć potkrepljivanog ponašanja, što za rezultat ima smanjenje frekvencije tog ponašanja (Lerman i Iwata, 1996). Kao procedura osigurava potpuno smanjenje mogućnosti pojačanja (Cooper, Heron i Heward, 2007).

Kao postupak bihevioralne promijene ponašanja, upravo je gašenje termin koji se najčešće krivo shvaća. Cooper, Heron i Heward (2007) navode najčešće nemogućnost razlikovanja proceduralne forme gašenja (ignoriranje) i funkcionalne varijacije (uskraćivanje pojačivača ponašanja). Korištenje proceduralne forme gašenja (ignoriranje i čekanje da ponašanje prođe), najčešće je samo po sebi neučinkovito, no kada se ono koristi kao procedura u kojoj je funkcija ponašanja utvrđena i koja u sebi sadrži uskraćivanje pojačivača koje je održavalo ponašanje, intervencija je u pravilu učinkovita. Nadalje, ovaj se termin često izjednačavao sa zaboravljanjem, a daljnje njegovo nerazumijevanje, vidljivo je u miješanju zadržavanja (response blocking) s procedurom senzoričkog gašenja (sensory extinction), kao i procedurom *Noncontingent reinforcement* koja se odnosi na smanjivanje ponašanja

mijenjanjem motivirajućih operacija - davanjem pojačivača prema fiksnom ili varijabilnom rasporedu neovisno o odgovoru, dok gašenje mijenja ponašanje kroz promjene posljedica.

Gašenje je često dugotrajan proces i neka se ponašanja ne mogu ukloniti korištenjem ove procedure, pa je tako npr. pašenje opasno kada je riječ o izrazito autoagresivnim oblicima ponašanja (Škrinjar, Teodorović, 1997).

Tri su različite forme gašenja:

- gašenje ponašanja koje sadržava pozitivno pojačanje
- gašenje ponašanja koje sadržava negativno pojačanje
- gašenje ponašanja koje sadržava automatsko pojačanje

Ponašanja koja sadržavaju pozitivno pojačanje u proceduri su gašenja kada više ne rezultiraju pojačivačima.

Procedura gašenja ponašanja koje sadržava negativno pojačanje, odnosi se na postupak kada ona ne rezultiraju uklanjanjem averzivnog podražaja, odnosno kada osoba ne može izbjeći averzivnu situaciju.

Za ponašanja koja sadržavaju automatsko pojačanje kažemo da su u postupku gašenja kada se maskira ili ukloni senzorička posljedica.

Rezultati gašenja postupno su smanjenje nepoželjnih ponašanja na razinu koja je bila prije nego što je ono uopće bilo pojačavano ili ponašanje potpuno nestane i ovi su efekti gašenja vidljivi kroz vrstu, razrede odgovora i okruženja. Unatoč tome nije pridano mnogo pozornosti istraživanjima bazičnim procedurama gašenja (Lerman i Iwata, 1996, prema Cooper, Heron i Heward, 2007), no stručnjaci primijenjene procjene ponašanja gotovo ga uvijek koriste kao element paketa u tretmanu (Cooper, Heron i Heward, 2007).

Postoje i mnogobrojne objavljene smjernice za učinkovito korištenje procedure gašenja koje su napisali mnogi autori, a koje uglavnom sadržavaju slične preporuke (Cooper, Heron i Heward, 2007): ukidanje svih pojačivača koja sadržavaju nepoželjno ponašanje, dosljedno ukidanje pojačivača, kombiniranje gašenja s drugim procedurama, korištenje uputa, planiranje postupka gašenja za agresiju, pojačanje broja proba/seansi gašenja, uključivanje važnih osoba u postupak gašenja, zaštita od nenamjernog gašenja, održavanje razine ponašanja smanjenog postupkom gašenja i okolnosti pod kojima se gašenje ne smije koristiti (npr. ekstremna ponašanja).

4.2.2.2. Diferencijalno pojačanje

Diferencijalno pojačanje sa svojim raznovrsnim formama jedna je od najučinkovitijih, najšire poznatih i najčešće korištenih tehnika za smanjenje ponašanja (Cooper, Heron i Heward, 2007). Primjenom diferencijalnog pojačanja istovremeno djelujemo na otklanjanje ili ublažavanje nepoželjnih ponašanja (uskraćivanje pojačivača za nepoželjno ponašanje) i učvršćivanje ili učenje novih, poželjnih ponašanja (potkrepljivanjem).

Prema Cooper, Heron i Heward (2007), četiri najčešće kategorije diferencijalnog pojačanja su:

- diferencijalno pojačanja drugog ponašanja (DPD)
- diferencijalno pojačanje inkompatibilnog ponašanja (DPI)
- diferencijalno pojačanje alternativnog/ zamjenskog ponašanja (DPA)
- diferencijalno pojačanje niskih stopa ponašanja (DPL)

Diferencijalno pojačanje drugog ponašanja (DRO) procedura je smanjenja nepoželjnog ponašanja u kojoj su pojačivači dostupni kada se nepoželjno ponašanje ne pojavljuje u nekom razdoblju.

Diferencijalno pojačanje inkompatibilnog ponašanja (DPI) odnosi se na pojačavanje ponašanja koje je topografijom inkompatibilno i ne može se simultano pojavljivati sa nepoželjnim ponašanjem, a sadržava i uskraćivanje pojačivača za nepoželjno ponašanje.

Diferencijalno pojačanje alternativnog/zamjenskog ponašanja (DPA) procedura je smanjenja nepoželjnog ponašanja koja sadržava pojačavanje onog ponašanja koje je poželjna alternativa ciljanom ponašanju.

Diferencijalno pojačanje ponašanja niskih stopa (DRL) odnosi se na davanje pojačanja kada je broj odgovora u određenom razdoblju manji od propisane granice ili joj je jednak. Postupci DRL-a smanjuju, ali ne eliminiraju ponašanja. Koriste se za ponašanja koja se često javljaju, ali ih treba zadržati u repertoaru ponašanja.

5. PREPORUKE I SMJERNICE ZA PROVEDBU FUNKCIONALNE PROCJENE PONAŠANJA I IZRADU PLANA PODRŠKE ZA SMANJENJE I OTKLANJANJE NEPOŽELJNIH PONAŠANJA

Primjena funkcionalne procjene ponašanja te razvoj bihevioralnog plana podrške, za djecu i osobe koji izražavaju neki od oblika nepoželjnih ponašanja, dugotrajan je proces. Iako je uporaba navedenog poduprta različitim istraživanjima, istraživanja također navode da se u praksi bihevioralni planovi podrške ne provode često, a kada i postoje, smjernice donesene tim planom, sustavno se ne provode (Blood i Neel, 2007).

Sama implementacija funkcionalne procjene nije lak zadatak, s obzirom na to da zahtjeva planiranje, organiziranje i kontinuirano vođenje bilješki. Često su stručnjaci najviše uključeni u samu procjenu i izradu plana podrške, a manje u proces provođenja smjernica i planiranja daljnjeg uspjeha učenika (Gonzales i Brown, 2015). McKenzie i sur. (2005) kao jedan od razloga ne provođenja intervencija navode i njihovu nedostupnost stručnjacima u praksi.

5.1. Preporuke i smjernice za provođenje funkcionalne procjene ponašanja

Funkcionalna procjena ponašanja provodi se kako bi sveobuhvatni bihevioralni plan podrške mogao sadržavati značajke koje će zatim: a) neutralizirati i eliminirati varijable koje aktiviraju nepoželjna ponašanja, b) naučiti učenika vještinama koje će ojačati njegovu neovisnost uzevši u obzir čimbenike koji sadržavaju nepoželjno ponašanje (funkciju) i c) organizirati okolinu kako bi sadržavala posljedice koje jačaju poželjna ponašanja i smanjuju nepoželjna ponašanja. Ako se ove komponente uzmu u obzir, bihevioralni plan podrške koji rezultira iz procjene, vrlo će vjerojatno smanjiti javljanje nepoželjnog ponašanja (Ingram, Lewis-Palmer i Sugai, 2005).

Intervencije za smanjenje i uklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja, poznate su i opisivane i u domaćim radovima od 80ih godina kada su bile poznate pod terminom modifikacija ponašanja. O razvoju novih spoznaja i intervencija sa ovog područja, paralelno su educirani i stručnjaci edukacijsko rehabilitacijskog profila, no čini se da se ove intervencije, baš kao što je to riječ i u praksama iz drugih zemalja (pr. radovi koji ukazuju na nesustavno ili loše provođenje intervencija u SAD-u), nesustavno provode u našim ustanovama, unatoč mnogobrojnim

znanstvenim dokazima o njezinoj uspješnosti u sprječavanju i uklanjanju nepoželjnih ponašanja djece i odraslih koji izražavaju nepoželjne oblike ponašanja.

Osim nedostupnosti informacija o svim relevantnim intervencijama, odnosno manjku educiranog osoblja, dugotrajnosti procesa i činjenici da je većina istraživanja iz ovog područja provedena u kontroliranim uvjetima, neke metode, kao što je funkcionalna eksperimentalna procjena ponašanja, mogu provesti samo stručnjaci u bihevioralnom menadžmentu.

Unatoč navedenim preprekama, a u skladu sa sve većom sviješću o potrebi uvođenja ovih metoda i u našu praksu, sustavno uvođenje nekih metoda u svakodnevni rad stručnjaka može pridonijeti smanjenju nepoželjnih ponašanja djece i/ili odraslih te tako utjecati na kvalitetu života pojedinaca, njihovih obitelji, ali i okoline u kojoj se nalaze.

Upravo iz već spomenutih razloga, prema kojima nepoželjna ponašanja predstavljaju velik izazov stručnjaka u neposrednom radu, cilj je ovog specijalističkog rada bio, na temelju pregleda literature i u skladu s nekim preporukama, preporučiti smjernice u planiranju i provođenju postupaka funkcionalne procjene ponašanja, a s ciljem daljnje izrade bihevioralnog plana podrške. Izdvojene su i opisane metode funkcionalne procjene ponašanja, primjenjive u našim uvjetima. Metode su opisane onim redoslijedom kojim ih se najčešće preporučalo provoditi u pregledanim radovima.

1. **Posredne metode** – pod kojima podrazumijevamo intervjue, upitnike i razne skale procjene koje se u literaturi često preporučuju kao polazna točka funkcionalne procjene ponašanja. U radu su navedeni neki primjeri posrednih metoda, koji su dostupni na internetskim stranicama, kojih su prijevodi priloženi u Prilogu 1. Pri provedbi ovih metoda, je važno da ih ispunjava više osoba iz različitih okruženja djece/odraslih osoba (članovi obitelji, stručnjaci različitog profila). Posredne metode korisne su u stvaranju pretpostavki o funkciji nepoželjnog ponašanja, nakon čega se preporuča provesti daljnje opažanje u prirodnim uvjetima korištenjem neke od neposrednih metoda.
2. **Neposredne metode** (opažanje u prirodnim uvjetima) - daju dodatne informacije o nepoželjnom ponašanju, odnosno o uvjetima pod kojima se ono događa (događaji koji prethode ponašanju, stvarne posljedice koje dijete doživljava, nenamjerni pojačivači u okolini i specifični okidači za nepoželjna ponašanja). Od navedenih (A-B-C mjerenja, dijagram raspršenja, mjerenje intervala ili vremenski uzorci),

najzastupljenije u našoj praksi su A-B-C mjerenja. Primjer ovog mjerenja, nalazi se u Prilogu 2, ovoga rada.

- 3. Izrada bihevioralnog plana podrške** – koji obuhvaća i strategije prevencije, strategije intervencije te plan učenja novih vještina/ponašanja. Plan mora postojati za svako pojedino nepoželjno ponašanje te se provoditi u svim djetetovim okruženjima. Također mora biti kontinuirano reevaluiran i mijenjan ovisno o potrebama.

Kao što je navedeno, nakon provedene procjene izrađuje se plan podrške koji sadržava strategije za parametre okoline i neposredne podražaje, odnosno strategije vezane uz podražaje (implementiraju se prije pojave nepoželjnih ponašanja – strategije prevencije), zatim strategije vezane uz posljedice (implementiraju se nakon pojave nepoželjnih ponašanja) te strategije podučavanja i usvajanja vještina (programi podučavanja alternativnog, zamjenskog ponašanja) (Stošić, 2008).

Strategije za parametre okoline i neposredne podražaje, odnosno strategije prevencije, odnose se na sve one promijene i prilagodbe kojima sprječavamo javljanje nepoželjnih ponašanja, od stvaranja predvidljivosti uvođenjem rasporeda, prilagodbi okoline i zahtjeva, načina davanja instrukcija, ali i davanja više izbora unutar aktivnosti.

Strategije vezane uz posljedice uključuju postupke diferencijalnog pojačanja, funkcionalni komunikacijski trening te gašenje (Brosnan, Healy, 2011).

Strategije podučavanja i usvajanja vještina odnose se na korištenje podrške, znakova, dosljednosti u rutinama i planiranje okoline na način da maksimalizira mogućnost uspjeha (Scott, Anderson i Saulding, 2008)

Hanley i sur. (2003) u svojem su preglednom istraživanju izdvojili nekoliko preporuka dobre prakse: a) precizno definiranje odgovora (jedan odgovor ili više unaprijed dogovorenih) samo na jedno ili više topografija ponašanja, (b) programiranje posljedica po pojavnosti traženog ponašanja, (c) uključivanje EO utjecaja prije i za vrijeme procjene, (d) uključivanje podražaja prije ponašanja kako bi se lakše izdvojila stanja eksperimentalne procjene ponašanja u kojima se ponašanje javlja (e) provođenje relativno kratkih (10 min) seansi, (f) uključivanje testova kako bi se identificiralo ponašanja koje sadržava automatsko pojačanje, (g) uzimanje u obzir relativno trajanje pojačanja pri analizi podataka, (h) testiranje uzročnih veza između nepoželjnog ponašanja i predmeta i/ili aktivnosti u funkciji pojačivača, samo kada preliminarni podaci upućuju na moguće postojanje veze, (i) početi s kratkim i jednostavnim (korištenje

nekoliko testnih stanja) pa napredovati prema dužim i kompleksnijim procjenama ako je to potrebno, i (j) korištenje drugih izvora informacija (npr. intervjui otvorenog tipa i opservacije) kao pomoći u strukturiranju kompleksnijih analiza.

Provedba intervencija svakako mora uključivati i djetetove roditelje/skrbnike, a s vremenom je i u praksi ojačao pristup koji u središte stavlja cijelu obitelj. Pritom, podrška koja se pruža obiteljima, mora biti prilagođena potrebama svake pojedine obitelji (Hudson i sur., 2003). Važan aspekt navedenog koncepta jest u tome da pomoć koja se pruža obiteljima ne smije ostati samo na savjetu o tome kako se nositi sa nepoželjnim ponašanjima. Uz osnovne zahtjeve kao što su odnošenje prema članova obitelji s poštovanjem, koncept teži k osnaživanju članova obitelji i aktivnom poučavanju vještinama nošenja s nepoželjnim ponašanjima (Singer i Powers, 1993, prema Hudson i sur., 2003).

Turnbull i Ruef (1996, prema Hudson i sur., 2003) kroz kvalitativnu analizu izvijestili su o informacijama dobivenim od obitelji koje se nose s nepoželjnim ponašanjima kod svoje djece: (1) pomoć pri uvođenju strukture u svakodnevnu rutinu kod kuće; (2) pomoć u nošenju sa stresom; (3) mogućnost uzimanja predaha, (4) pomoć u zagovaranju svojih prava. Podrška koja se pruža obiteljima djece koja izražavaju nepoželjne oblike ponašanja morala bi uključivati neke, ako ne i sve, navedene potrebe.

5.2. Bihevioralni plan podrške

Bihevioralni plan podrške profesionalni je dokument koji definira postupke koji će se poduzimati s nastojanjima da se smanji vjerojatnosti nepoželjnog ponašanja u osobe kao i načine kontroliranja njegove efikasnosti (O' Neill i sur., 1997). Riječ je o planu razvijenom za osobu s teškoćom koji specificira raspon strategija koje će biti korištene kao podrška osobi, te dodatno uz menadžement ponašanja uključivati i proaktivne strategije s ciljem jačanja jakih strana osobe za koju je pisan i povećanjem njezinih vještina kao i kvalitete života (Horner i sur. 2000, prema McVilly i sur. 2013).

Izrada bihevioralnog plana podrške individualizirana je intervencija za učenike koji doživljavaju socijalne i akademske neuspjehe unatoč određenim ciljanim intervencijama u školi (Gonzales i Brown, 2015).

Pisani bihevioralni planovi podrške imaju višestruke funkcije. Na jednoj razini, riječ je o profesionalnim dokumentima koji demonstriraju koherentan, racionalan plan podrške. Oni su dio pravnih, administrativnih i profesionalnih standarda kvalitete. S druge strane, bihevioralni

planovi podrške, format su koji jasno definira što će se točno činiti kako bi se smanjilo nepoželjno ponašanje (O' Neill i sur., 1997). Ovi planovi pružaju i praktične smjernice, a djeluju i kao pravna zaštita s ciljem zaštite ljudskih i civilnih prava i interesa i osoba s teškoćom, ali i onih koji pružaju podršku u mreži postojećih usluga (McVilly i sur., 2013).

Ciljevi ovakvih planova usmjereni su na činjenje promjena u okolini osobe s nepoželjnim ponašanjima kako bi se nepoželjno ponašanje smanjilo, poboljšale socijalne vještine i akademski uspjeh te uklonile prepreke koje ometaju prilike s vršnjacima. Literatura također sugerira da je uspješnost u razvoju socijalno prihvatljivih ponašanja vjerojatnija ukoliko se nepoželjno ponašanje prepozna rano te ako se odmah implementiraju odgovarajuće strategije za njihovo otklanjanje, odnosno bihevioralni proaktivni postupci prevencije javljanja nepoželjnog ponašanja (Benazzi, Horner i Good, 2006).

Mnogi su istraživanja istakla potrebu definiranja ključnih značajki u planiranju bihevioralnog plana podrške kako bi oni rezultirali vjerodostojnim planovima s ciljem smanjenja nepoželjnog ponašanja. Dosadašnje spoznaje ukazuju na važnost prethodnog provođenja funkcionalne procjene ponašanja i korištenja tih podataka pri izradi plana podrške (Nelson i sur., 1998, Ingram, Lewis- Palmer i Sugai, 2005). Uspješno provođenje funkcionalne procjene ponašanja, ali i dosljedno provođenje smjernica dogovorenih bihevioralnim planom podrške, nađeno je u timovima u koje je uključen stručnjak sa formalnim obrazovanjem iz bihevioralne teorije. Benazzi, Horner i Good (2006) dodatno ističu da je u članove tima koji kreira i provodi smjernice važno uključiti pojedince koji poznaju dijete/osobu za koju se plan piše, poznaju dovoljno kontekst u kojem će se podrška pružati (vrijednosti i stavove osoblja koje će pružati podršku, vještine koje imaju kao i podršku – broj osoblja i novčana sredstva).

O' Neill i sur. (1997) navode četiri važna načela pri izradi bihevioralnog plana podrške:

1. Plan treba naznačiti kako će terapeuti, obitelj i ostale osobe iz djetetove okoline, promijeniti postupanje s djetetom koja izražava nepoželjno ponašanje, a ne samo kako će se promijeniti dijete u fokusu intervencije
2. Plan se direktno mora oslanjati na informacije dobivene funkcionalnom procjenom ponašanja
3. Plan treba biti usklađen, odnosno dosljedan prema načelima i zakonitostima ljudskog ponašanja
4. Plan treba biti u skladu sa vrijednostima, resursima i vještinama ljudi odgovornih za implementaciju

Moramo imati na umu da funkcionalna procjena ponašanja i bihevioralni plan podrške moraju biti individualizirani te je naša uloga da prikupljamo informacije te mijenjamo ciljana ponašanja. Osobe koje su uključene u proces, mogu činiti preinake te informacije dobivene funkcionalnom procjenom ponašanja, baš kao ni bihevioralni plan podrške ne bi smjeli biti općeniti za svu ostalu djecu/učenike te bi morali biti kreirani za potrebe samo određenog djeteta (Gonzales i Brown, 2015).

Riffel (2007) navodi kako bi svaki bihevioralni plan trebao sadržavati *Proaktivne, edukativne i učinkovite* smjernice.

Proaktivne smjernice definiraju promjene u okolini zbog kojih određeno nepoželjno ponašanje učeniku neće služiti svrsi, a uključuju:

- ✓ Prilagodbe okoline koje smanjuju vjerojatnost javljanja nepoželjnog ponašanja
- ✓ Osiguravaju neovisnost i uspješnost djeteta/učenika
- ✓ Primjeri: modificiranje kurikuluma, reorganizacija fizičke okoline, objašnjavanje rutina i očekivanja

Edukativne smjernice definiraju koja će ponašanja (vještine) biti poučavana kako bi zamijenila nepoželjno ponašanje ili imala istu svrhu kao nepoželjno ponašanje učenika, a ujedno osigurala učinkovito funkcioniranje. Odnose se na:

- ✓ učenje zamjenskog ponašanja
- ✓ jačanje generalizacijskih kompetencija
- ✓ omogućavanje učenicima da zadovolje ciljeve na učinkovit, djelotvoran te odgovarajuće načine (na primjer, potpomognutom komunikacijom)
- ✓ povećanje ukupne neovisnosti učenika, integraciju i kvalitetu života

Učinkovite smjernice se odnose na upravljanje posljedicama kako bi se osiguralo da se pojačavaju pozitivna, a ne nepoželjna ponašanja. Uključuju:

- ✓ upravljanje posljedicama s ciljem pojačavanja željenog ponašanja i zamjenskih vještina
- ✓ uklanjanje ili odgađanje pojačivača koji su inače slijedili nepoželjno ponašanje
- ✓ korištenje prirodnih, najmanje intruzivnih posljedica za utvrđivanje funkcije nepoželjnog ponašanja

Scott, Andreson i Spauling (2008) na temelju svojih istraživanja ponudili su još neke preporuke timovima koji kreiraju i provode funkcionalnu procjenu ponašanja te dogovaraju

intervencije u bihevioralnom planom podrške. Prije svega važno je odrediti tko će sve iz okruženja osobe koja izražava nepoželjno ponašanje provoditi dogovorenu intervenciju (samo neki ili svi članovi tima u okruženju), zatim tko će navedeno osoblje educirati u provođenju intervencija (koji stručnjak iz tima koji je proveo funkcionalnu procjenu ponašanja i donio smjernice pisane u planu podrške) te kako će ishodi intervencija pratiti. Evaluiranje bihevioralnog plana podrške, važan je korak u pružanju kvalitetne usluge. Kada podaci govore o uspješnom provođenju intervencije, bihevioralni plan smatra se uspješnim te ne mora biti mijenjan ili čak više nije potreban za pojedinca. Ako se praćenjem ne utvrdi pozitivne promijene, to je svakako pokazatelj nužnosti mijenjanja plana podrške.

6. ZAKLJUČAK

Pojavljivanje nepoželjnih oblika ponašanja ima ozbiljne i štetne posljedice u svim aspektima ranog dječjeg razvoja. Kako svijest o tome raste, sve se više nameće i potreba da se riješi i ovo goruće pitanje tj. da se sustavno uspostave znanstveno utemeljeni pristupima koji se mogu savjetovati odgojiteljima/učiteljima, skrbnicima i roditeljima (Powell, Dunlap i Fox, 2005). Prihvatanje i provedba znanstveno utemeljenih pristupa za smanjenje i uklanjanje nepoželjnih oblika ponašanja, moguća je tek ukoliko se i stručnjacima i roditeljima pruži edukacija o dostupnim metodama, ali i podrška u njihovu provođenju.

I dok istraživanja na populaciji djece bez razvojnih teškoća govore u prilog smanjenju nepoželjnih oblika ponašanja s dobi, u populaciji osoba s teškoćama, govore o njihovu češćem pojavljivanju kroz dob (Murphy i sur., 2005).

U prilog važnosti primjene funkcionalne procjene ponašanja kao i provedbi bihevioralnih metoda u najranijoj dobi, govore mnogobrojni dokumentirani loši ishodi djece koja izražavaju nepoželjne oblike ponašanja u kasnijoj dobi, njihova socijalna izolacija, nisko samopouzdanje kao i učestalo uključivanje u specijalizirane ustanove (Nahgahgwon i sur., 2010). Istraživanja ukazuju i na sve veću prevalenciju nepoželjnih ponašanja u ranom djetinjstvu (Blair i sur. 1999, prema Alter i sur., 2008) čime se dodatno ističe važnost provedbe funkcionalne procjene ponašanja u najranijoj dobi.

Nadalje, unatoč učestalosti nepoželjnih ponašanja među djecom s teškoćama u razvoju, malo je provedenih istraživanja o učinkovitosti različitih procedura funkcionalne procjene ponašanja, koji se trenutačno koriste u radu s djecom s emocionalnim teškoćama i nepoželjnim oblicima ponašanja (Alter i sur., 2008).

Kako ova ponašanja, imaju utjecaj i na djetetovu okolinu, od velike je važnosti pružanje što ranije podrške djetetovoj obitelji, ali i svim stručnjacima uključenima u rad s djetetom. I ne samo da ta podrška mora biti pružana obitelji, Hudson i sur (2003) ističu kako način njezina pružanja, mora biti prilagođen potrebama svake pojedine obitelji.

Koncept u kojem je obitelj stavljena u središte, sad je već dobro ukorijenjen u praksi pružatelja usluga koji svoju podršku pružaju u zajednici (Hudson i sur., 2003) i sve više dobiva na važnosti, a profesionalci su također prepoznali nužnost suradnje s obiteljima (Turnbull i Turnbull, 1990, prema Hudson i sur., 2003).

Složenost ove tematike, nije samo u podršci koja se pruža ovoj djeci, već upravo možda u manje vidljivim složenim obiteljskim okolnostima kao i njihovim proživljenim iskustvima.

Dakle, kako bi bili učinkoviti, pružatelji usluga moraju se nositi sa svim navedenim, što zahtjeva posebno visoku razinu stručnosti osoblja koje mora biti sposobno razviti povjerljiv odnos s roditeljima, ali i biti kompetentni menadžeri dječjeg ponašanja (McConkey, Gent i Scowcroft, 2013).

Intervencije koje povećavaju neovisnost djece i smanjuju njihova nepoželjna ponašanja dugoročno im daju veću šansu da napuste obiteljski dom. Za njih se time otvara više opcija, a smanjuje se i trošak intervencija. No među zagovarateljima podrške, vlada strah vezan uz nedostatak odredaba kojim se usluge obitelji pružaju i u odrasloj dobi korisnika, kao i jazu između ranih i kasnijih sustava podrške kako u zdravstvenim tako i u socijalnim servisima (McConkey, Gent i Scowcroft, 2013).

Čini se da sustavi pružatelja usluga unutar kojih se provode programi podrške u odrasloj dobi, nisu svjesni ili dovoljno ne uvažavaju činjenicu značajno povećanog broja djece s kompleksnim potrebama. Pružatelji usluga u odrasloj dobi trebali bi se informirati o novim modelima pružanja podrške obiteljima koji će biti nužni za buduće generacije mladih, odraslih osoba s teškoćama i njihovim roditeljima kasnim godinama života (Hudson i sur., 2003).

Posljednjih desetljeća bihevioralne strategije predstavljaju standard u nošenju sa nepoželjnim ponašanjima.

I premda postoji mnogo znanstvenih dokaza o njihovoj učinkovitosti općenito kao i smjericama proizašlim iz kliničke prakse, istraživanja ipak upućuju na to da se bihevioralne intervencije ne provode dosljedno u radu s osobama koje izražavaju nepoželjne oblike ponašanja (McKenzie i sur., 2005).

Posebnu zabrinutost struke, predstavlja mali broj evidentiranih istraživanja na ranoj dobi (Dunlap i sur., 2006). Očito postoji ograničeno shvaćanje među profesionalcima, disciplinama i u različitim pružatelja usluga u odnosu prema tome što se podrazumijeva pod ranim nepoželjnim ponašanjima u djece i što se može učiniti vezano uz njihovu prevenciju i intervenciju (Dunlap i sur., 2006).

Osim što se u našoj, ali i inozemnoj praksi, metode funkcionalne procjene ponašanja slabo provode, one evidentirane govore o nepotpunim i rijetko uspješnim praksama, posebno kada je riječ o pisanju i provedbi bihevioralnog plana podrške, koji se nerijetko odnosi samo na opis ponašanja i mogućnosti djeteta, rijetko je individualiziran i evaluiran.

Neki podaci navode i veći uspjeh kada su u postupak uključeni stručnjaci iz bihevioralnog menadžmenta, što u nekim slučajevima nije moguće. Iako nužno i kontinuirano sakupljeno bilješki, dugotrajnost procesa i očito nedostatak informacija, predstavljaju prepreke provedbi

programa u praktičnim uvjetima, i predstavljaju izazov istraživačima u primjenjivosti opisanih procedura u prirodnim okruženjima, svijest o nužnosti preventivskih i intervencijskih mjera prisutna je u stručnjaka koji se nose s ovim ponašanjima.

Navedeno govori u prilog nužnosti detaljnijeg upoznavanja stručnjaka s postojećim, suvremenim, znanstveno utemeljenim metodama funkcionalne procjene ponašanja i korištenja bihevioralnog pristupa u radu s djecom s teškoćama u razvoju , kao i stvaranjem boljih uvjeta za njihovu provedbu u našoj praksi.

LITERATURA

- 1) Adams, K., i Dunsmuir, S. M. (2009) Functional Behaviour Assessment: Addressing Severe, Complex and Enduring Needs. *Educational and Child Psychology*, 26(4), str. 146-160.
- 2) Alter, P. J., Conroy, M. A., Mancil, G. R. i Haydon, T. (2008) A Comparison of Functional Behavior Assessment Methodologies with Young Children: Descriptive Methods and Functional Analysis. *Journal Of Behavioral Education*, 17(2), str. 200-219.
- 3) Beavers, G. A., Iwata, B. A. i Lerman, D. C. (2013) Thirty years of research on the functional analysis of problem behavior. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 46(1), str. 1-21.
- 4) Benazzi, L., Horner, R. H. i Good, R. H. (2006) Effects of behavior support team composition on the technical adequacy and contextual fit of behavior support plans. *The Journal of Special Education*, 40(3), str.160-170.
- 5) Bezić, Ž. (2005) Ljudsko ponašanje. *Crkva u svijetu*, 40(2), str.207-227.
- 6) Blood, E. i Neel, R. S. (2007) From FBA to implementation: A look at what is actually being delivered. *Education and Treatment of Children*, 30(4), str. 67-80.
- 7) Brosnan, J. i Healy, O. (2011) A review of behavioral interventions for the treatment of aggression in individuals with developmental disabilities. *Research in developmental disabilities*, 32(2), str. 437-446.
- 8) Cambridge, P., Beadle-Brown, J., Milne, A., Mansell, J. i Whelton, B. (2011) Adult protection: The processes and outcomes of adult protection referrals in two English local authorities. *Journal of Social Work*, 11(3), str. 247-267.

- 9) Carr, E.G. i Durand, V.M., (1985) Reducing behavior problems through functional communication training. *Journal of applied behavior analysis*, 18(2), str.111-126.
- 10) Chadwick, O., Walker, N., Bernard, S. i Taylor, E. (2000) Factors affecting the risk of behavior problems in children with severe intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 44, str.108–123.
- 11) Conroy, M. A., Dunlap, G., Clarke, S. i Alter, P. J. (2005) A descriptive analysis of positive behavioral intervention research with young children with challenging behavior. *Topics in Early Childhood Special Education*, 25(3), str.157-166.
- 12) Cooper, J. O., Heron, T. E. i Heward, W. L. (2007) *Applied Behavior Analysis*. 2nd ed. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Merrill.
- 13) de Winter, C. F., Jansen, A. C. i Evenhuis, H. M. (2011) Physical Conditions and Challenging Behaviour in People with Intellectual Disability: A Systematic Review. *Journal Of Intellectual Disability Research*, 55(7), str. 675-698.
- 14) Didden, R., Duker, P. C., i Korzilius, H. (1997) Meta-analytic study on treatment effectiveness for problem behaviors with individuals who have mental retardation. *AJMR-American Journal on Mental Retardation*, 101(4), str. 387-399.
- 15) Dunlap, G., Strain, P. S., Fox, L., Carta, J. J., Conroy, M., Smith, B. J. i Sailor, W. (2006) Prevention and intervention with young children's challenging behavior: Perspectives regarding current knowledge. *Behavioral Disorders*, str. 29-45.
- 16) Durand, V. M., Hieneman, M., Clarke, S. i Zona, M. (2009). Optimistic parenting: Hope and help for parents with challenging children. In *Handbook of positive behavior support*. Springer US., str. 233-256
- 17) Emerson E., Robertson, J., Gregory, N., Hatton, C., Kessissoglou, S., Hallam, A. i Hillery, J. (2000) Treatment and management of challenging behaviours in residential settings. *Journal of Applied Research in Inteliectual Disabilities*. 13, str.197-215.

- 18) Emerson, E. (2001) *Challenging behaviour*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- 19) Emerson, E., Kiernan, C., Alborz, A., Reeves, D., Mason, H., Swarbrick, R., Mason, L. i Hatton, C. (2001a) The prevalence of challenging behaviors: a total population study. *Research in Developmental Disabilities*, 22, str.77–93.
- 20) Emerson, E., Kiernan, C., Alborz, A., Reeves, D., Mason, H., Swarbrick, R., Mason, L. i Hatton, C (2001b) Predicting the persistence of severe self-injurious behavior. *Research In Developmental Disabilities*. 22(1), str. 67-75.
- 21) Epstein, M. H. i Cullinan, D. (1998) Scale for assessing emotional disturbance. *Austin, TX: Pro-Ed*.
- 22) Fox, L. i sur. (2003) The teaching pyramid: A model for supporting social competence and preventing challenging behavior in young children. *Young Children*, 58, str. 48–52.
- 23) Frey, J. (1980) Mogućnosti otklanjanja samodestruktivnog ponašanja u mentalno retardirane djece i adolescenata. *Defektologija*, 16(1-2), str. 117-124.
- 24) Gardner, B., Rose, J., Mason, O., Tyler, P. i Cushway, D. (2005) Cognitive therapy and behavioural coping in the management of work-related stress: An intervention study. *Work & Stress*, 19 (2), str. 137-152.
- 25) Gebbie, D. H., Ceglowski, D., Taylor, L. K. i Miels, J. (2012) The Role of Teacher Efficacy in Strengthening Classroom Support for Preschool Children with Disabilities Who Exhibit Challenging Behaviors. *Early Childhood Education Journal*, 40(1), str. 35-46.
- 26) Glasberg, B. A. (2006) *Functional behavior assessment for people with autism: Making sense of seemingly senseless behavior*. Woodbine House.
- 27) Gonzalez, B. M. i Brown, D. (2015) Behavior Plan, Does It Work?. *Online Submission*.

- 28) Gore, N. i Umizawa, H. (2011) Challenging Behavior Training for Teaching Staff and Family Carers of Children with Intellectual Disabilities: A Preliminary Evaluation. *Journal Of Policy And Practice In Intellectual Disabilities*, 8(4), str. 266-275.
- 29) Hanley, G. P., Iwata, B. A. i McCord, B. E. (2003) Functional analysis of problem behavior: A review. *Journal of applied behavior analysis*, 36(2), str. 147-185.
- 30) Heaton S. i Whitaker S. (2012) The attitudes of trained and untrained staff in coping with challenging behaviour in secure and community settings. *International Journal of Developmental Disabilities*, 58, str. 40–47.
- 31) Holden, B. i Gitlesen, J. P. (2006) A total population study of challenging behavior in the county of Hedmark, Norway: prevalence and risk markers. *Research in Developmental Disabilities*, 27, str. 456–465.
- 32) Horner, R. H. (2000) Positive behavior supports. *Focus Autism Other Dev Disabl*, (15), str. 97-105.
- 33) Horner, R. H., Carr, E. G., Strain, P. S., Todd, A. W. i Reed, H. K. (2002) Problem behavior interventions for young children with autism: A research synthesis. *Journal of autism and developmental disorders*, 32(5), str. 423-446.
- 34) Hudson, A. M., Matthews, J. M., Gavidian -Payne, S. T., Cameron, C. A., Mildon, R. L., Radler, G. A. i Nankervis, K. L. (2003) Evaluation of an intervention system for parents of children with intellectual disability and challenging behaviour. *Journal Of Intellectual Disability Research: JIDR*, 47(4-5), str. 238-249.
- 35) Hutchinson, L. M., Hastings, R. P., Hunt, P. H., Bowler, C. L., Banks, M. E. i Totsika, V. (2014) Who's challenging who? Changing attitudes towards those whose behaviour challenges. *Journal Of Intellectual Disability Research: JIDR*, 58(2), str. 99-109.
- 36) Ingram, K., Lewis-Palmer, T. i Sugai, G. (2005) Function-Based Intervention Planning Comparing the Effectiveness of FBA Function-Based and Non—Function-Based Intervention Plans. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 7(4), str. 224-236.

- 37) Iwata, B.A., DeLeon, L.G. i Roscoe, E.M. (2013) Reliability and validity of the functional analysis screening tool. *Journal of Applied Behavior Analysis*, (46), str. – 271-284.
- 38) Kocijan, S., Škrinjar, J. i Teodorović, B. (1988) Ispitivanje nepoželjnih oblika ponašanja u osoba s umjerenom, težom i teškom mentalnom retardacijom. *Defektologija*, 24(1). str. 67-81.
- 39) Koegel, L. K., Koegel, R. L. i Surrat, A. (1992) Language intervention and disruptive behavior in preschool children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 22, str. 141-153.
- 40) Kern, L., Choutka, C. M. i Sokol, N. G. (2002) Assessment-based antecedent interventions used in natural settings to reduce challenging behavior: An analysis of the literature. *Education and Treatment of Children*, str. 113-130.
- 41) Kern, L. i Clemens, N.,L. (2007) "Antecedent strategies to promote appropriate classroom behavior." *Psychology in the Schools* ,44(1), str. 65-75.
- 42) Kranželić, V. i Bašić, j. (2008) Socijalna kompetencija i ponašanje djece predškolske dobi – razlike po spolu. *Kriminologija i socijalna integracija*, 16(2), str. 1-14.
- 43) Lerman, D. C. i Iwata, B. A. (1996) Developing a technology for the use of operant extinction in clinical settings: An examination of basic and applied research. *Journal of Applied Behavior Analysis*, (29), str. 345–382.
- 44) Levandovski, D. (1991) Relacije između komunikacije i nepoželjnih oblika ponašanja djece s težom mentalnom retardacijom. *Defektologija*, 28(2), str. 91-100.
- 45) Lloyd, B. i Kennedy, C (2014) „Assessment and treatment of challenging behaviour for individuals with intellectual disability: A research review“, *Journal Of Applied Research In Intellectual Disabilities*, 27(3), str. 187-199.

- 46) Lydon, S., Healy, O., O'Reilly, M. F. i Lang, R. (2012) Variations in Functional Analysis Methodology: A Systematic Review. *Journal Of Developmental & Physical Disabilities*, 24(3), str. 301-326.
- 47) Lowe K., Felce D. i Blackman D. (1995) People with learning disabilities and challenging behaviour: the characteristics of those referred and not referred to specialist teams. *Psychological Medicine*, 25, str. 595–603.
- 48) Lowe, K., Allen, D., Jones, E., Brophy, S., Moore, K. i James, W. (2007) Challenging Behaviours: Prevalence and Topographies. *Journal Of Intellectual Disability Research*, 51(8), str. 625-636.
- 49) Magee, T. i Roy, C. (2009) Predicting school age behavior problems: The role of early childhood risk factors. *Pediatric Nursing*, 34, str. 37-43.
- 50) McConkey, R., Gent, C. i Scowcroft, E. (2013) Perceptions of effective support services to families with disabled children whose behaviour is severely challenging: a multi-informant study. *Journal Of Applied Research In Intellectual Disabilities: JARID*, 26 (4), str. 271-283.
- 51) McDougal, J. L., Nastasi, B. N. i Chafolueas, S. M. (2005) Bringing research into practice to intervene with young behaviorally challenging students in public school settings: evaluation of the behavior consultation team (bct) project. *Psychology in the Schools*, 42(5), str. 537-551.
- 52) McKenzie K., McLean, H., Megson, P. i Reid, K. (2005) Behavior That Challenge. *Learning Disabilities Practice*, 8(2), str.16-19.
- 53) McVilly, K., Webber, L., Paris, M. i Sharp, G. (2013) Reliability and utility of the Behaviour Support Plan Quality Evaluation tool (BSP-QEII) for auditing and quality development in services for adults with intellectual disability and challenging behaviour. *Journal of Intellectual Disability Research*, 57(8), str. 716-727.
- 54) Mery, F. i Burns, J. G. (2010) Behavioural plasticity: an interaction between evolution and experience. *Evolutionary Ecology*, 24, str. 571–583.

- 55) Murphy, G. H., Beadle-Brown, J., Wing, L., Gould, J., Shah, A. i Holmes, N. (2005) Chronicity of challenging behaviours in people with severe intellectual disabilities and/or autism: a total population sample. *Journal Of Autism & Developmental Disorders*, 35(4), str. 405-418.
- 56) Murphy, O., Healy, O., i Leader, G. (2009) Risk factors for challenging behaviors among 157 children with autism spectrum disorder in Ireland. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 3(2), str. 474-482.
- 57) Nahgahgwon, K. N., Umbreit, J., Liaupsin, C. J. i Turton, A. M. (2010) Function-Based Planning for Young Children at Risk for Emotional and Behavioral Disorders. *Education And Treatment Of Children*, 33(4), str. 537-559.
- 58) Neef, N. A. i Peterson, S. M. (2007) Functional Behavior Assessment. U: Cooper, J.O., Heron, T.E., Heward, W.L. ur., *Applied Behavior Analysis*. 2nd ed. Pearson. Merril, str. 299-526.
- 59) Neitzel, J. (2009) *Overview of antecedent-based interventions*. Chapel Hill, NC: The National Professional Development Center on Autism Spectrum Disorders, Frank Porter Graham Child Development Institute, The University of North Carolina.
- 60) Nelson, J. R., Roberts, M. L., Mathur, S. R. i Rutherford, R. B., Jr. (1998) Has public policy exceeded our knowledge base? A review of the functional behavioral assessment literature. *Behavior Disorders*, 24(2), str.169–179
- 61) O'Neill, R. E., Horner, R. H., Albin, R. W., Sprague, J. R., Storey, K. i Newton, J. S. (1997) *Functional Assessment and Program Development for Problem Behavior: A practical Handbook*, International Thompson Publishing Inc., Brooks/Cole Publishing.
- 62) Powell, D., Dunlap, G. i Fox, L. (2005) Prevention and intervention for the challenging behaviors of toddlers and preschoolers, *Infants & Young Children*, 19(1), str. 25-35.
- 63) Pierce, W. D. i Cheney, C. D. (2013) *Behavior Analysis and Learning*, 5th edit., Psycholgy Press, Taylor & Francis Group, New York and London.

- 64) Riffel, L. A. (2007) *Writing behavioral intervention plans (BIP) based on functional behavior assessments (FBA): Making data based decisions to change behavior*. Positive Behavior Support of Georgia.
- 65) Robertson, J., Emerson, E., Pinkney, L., Caesar, E., Felce, D., Meek, A. i Hallam, A. (2004) Quality and costs of community-based residential supports for people with mental retardation and challenging behavior. *American Journal of Mental Retardation*, 109, str. 332–344.
- 66) Simmons J. Q. i Lovaas O.I. (1969) Use of pain and punishment as treatment techniques with childhood schizophrenics. *Am J Psychother*, (23), str. 23-36
- 67) Scott, T. M., Anderson, C. M. i Spaulding, S. A. (2008) Strategies for developing and carrying out functional assessment and behavior intervention planning. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 52(3), str. 39-50.
- 68) Smith, B. J. i Fox, L. (2003) *Systems of service delivery: A synthesis of evidence relevant to young children at risk of or who have challenging behavior*. Center for Evidence-based Practice: Young Children with Challenging Behavior.
- 69) Stošić, J. (2008) Bihevioralni pristup u sprečavanju i uklanjanju nepoželjnih oblika ponašanja i podučavanju djece s autizmom predškolske dobi. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44(2), str. 99-110.
- 70) Stošić, J. (2009) Primijenjena analiza ponašanja i autizam – vodič kroz terminologiju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 45(2), str. 69-80.
- 71) Stošić, J., Lisak, N. i Pavić, A. (2016) Bihevioralni pristup problemima ponašanja osoba s intelektualnim teškoćama i razvojnim poremećajima. *Soc. psihijat*. 44(2), str. 140-151.
- 72) Škrinjar, J. (1991) Povezanost komunikacije i nepoželjnih oblika ponašanja kod djece s težom mentalnom retardacijom. *Defektologija*, 28(2), str. 64-78.

- 73) Škrinjar, J. (1994) Profesionalna opterećenost i sindrom burnout djelatnika u ustanovama za rehabilitaciju osoba s težom mentalnom retardacijom. *Disertacija, Zagreb, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.*
- 74) Škrinjar, J. (1996) Odnos zanimanja i strategija suočavanja i svladavanja burnout sindroma. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 32 (1), str. 25-36.
- 75) Škrinjar, J. i Teodorović, B. (1997) *Modifikacija ponašanja u radu s osobama s većim teškoćama u učenju*. Defektološka biblioteka, Stručni niz, Knjiga 13. Edukacijsko – rehabilitacijski Fakultet; Hrvatsko društvo defektologa
- 76) Sturmey, P. (2009) Restraint, seclusion and PRN medication in English services for people with learning disabilities administered by the National Health Service: An analysis of the 2007 National Audit Survey. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 22(2), str. 140-144.
- 77) VA Department of Education (2009) *Functional behavioral assessment, behavioral intervention plans, and positive intervention and supports: An essential part of effective schoolwide discipline in Virginia*. Richmond, VA
- 78) Van Acker, R., Boeson, L., Gable, R. i Potterton, T. (2005) Are we on the right course? Lessons learned about current FBA/ BIP practices in schools. *Journal of Behavioral Education*, 14, str.35-56.
- 79) Wert, B., Bauman, D. i Nottis, K. (2010) Measures of Risk for Challenging Behaviors: A Comparison between the CBC and BDI'. *Online Submission*, ERIC, EBSCOhost, viewed 1 February 2016.
- 80) Wightman, J, Julio, F i Virués-Ortega, J (2014) 'Advances in the indirect, descriptive, and experimental approaches to the functional analysis of problem behavior', *Psicothema*, 26(2), str. 186-192.
- 81) Wolf, M., Risley, T., Johnston, M., Harris, F. i Allen, E. (1967) Application of operant conditioning procedures to the behavior problems of an autistic child: a follow-up and extension. *Behav Res Ther* , (5), str. 103-11.

PRILOZI

PRILOG 1: Primjeri posrednih metoda

- Funkcionalna procjena ponašanja – intervju (FAI; O’Neill i sur., 1997),
- Skala za procjenu motivacije za nepoželjna ponašanja (MAS; Motivation Assessment Scale; Durand i Crimmins 1992),
- Pitanja vezana uz funkcije ponašanja (QABF, Questions About Behavioural Functioning Scale; Vollmer i Matson 1999),
- Upitnik o nepoželjnom ponašanju (PBQ; Problem Behaviour Questionnaire; Lewis i sur., 1994),
- Skala za funkcionalnu procjenu ponašanja (FAST; Functional Analysis Screening Tool Iwata i sur., 2013).

Prilog 2: Primjer neposredne metode

A-B-C lista

Prilog 1

Primjeri neposrednih metoda

Funkcionalna procjena ponašanja – intervju

Ime osobe:

Dob:

Datum intervjuiranja:

Intervju provela:

Odgovarali:

A OPIŠITE PONAŠANJE

1) Za svako ponašanje opišite topografiju (kako se izvodi), frekvenciju (koliko često po danu, tjednu ili mjesecu), trajanje (koliko dugo traje kad se pojavi) i intenzitet (koliko je štetno odnosno destruktivno).

<i>Ponašanje</i>	<i>Topografija</i>	<i>Frekvencija</i>	<i>Trajanje</i>	<i>Intenzitet</i>

2) Koja od opisanih ponašanja se najčešće javljaju zajedno na neki način? Da li se javljaju otprilike u isto vrijeme? U nekom predvidljivom nizu odnosno poretku? Kao odgovor na sličnu situaciju?

ASPEKTI ŠIREG KONTEKSTA KOJI MOGU IZAZVATI POJAVU NEPOŽELJNOG PONAŠANJA

- 1) Koje lijekove osoba uzima, kako bi to moglo utjecati na njeno ponašanje?

- 2) Koji medicinske ili fizičke uvjete osoba doživljava, a koji bi mogli utjecati na njeno ponašanje? (npr. astma, alergije, osip, upale sinusa, napadaji, problemi s menstruacijom itd.)

- 3) Opišite obrasce spavanja osobe i na koji način to može utjecati na njeno ponašanje tijekom dana?

4) Opišite navike hranjenja osobe i dijetu i na koji način to može utjecati na njeno ponašanje?

5) Napišite popis dnevnih aktivnosti osobe te naznačite u kojim aktivnostima osoba uživa, a u kojima najčešće dolazi do problema.

5a)

Uživa	Problem	Vrijeme	Aktivnost

5b) Do koje mjere su aktivnosti dnevnog rasporeda predvidljive za osobu, da li osoba zna što će se događati, kada, s kim i koliko dugo?

5c) Do koje mjere osoba tijekom dana ima mogućnost izbora aktivnosti u kojima će sudjelovati ili ugodnih događaja i pojačanja (hrana, odjeća, osoba s kojom će provesti neko vrijeme, aktivnosti slobodnog vremena)?

6) Koliko ostalih osoba je obično s osobom kod kuće, u školi ili na poslu (uključujući ostale učenike, sustanare ili suradnike)? Da li je osoba obično uznemirena kada je okolina bučna ili kada ima puno ljudi?

7) Koji je omjer stručnog osoblja koje pruža podršku kod kuće, u školi, na poslu i drugim okolinama (1:3, 1:5). Da li broj stručnog osoblja, njihova educiranost ili njihove socijalne interakcije s osobom utječu na javljanje nepoželjnih ponašanja?

C) DEFINIRAJTE SPECIFIČNE NEPOSREDNE PODRAŽAJE ODNOSNO DOGAĐAJE (PRETHODNE VARIJABLE) KOJI UTJEČU NA TO DA SE PONAŠANJE POJAVI ODNOSNO NE POJAVI

- 1) *Vrijeme tijekom dana*: Kada je najviše, a kada najmanje vjerojatno da će se ponašanje pojaviti?

Najviše vjerojatno:

Najmanje vjerojatno:

- 2) *Okruženje*: Gdje je najviše, a gdje najmanje vjerojatno javljanje ponašanja?

Najviše vjerojatno:

Najmanje vjerojatno:

- 3) *Osobe*: S kim će se najvjerojatnije, a s kim najmanje vjerojatno javiti ponašanje?

Najviše vjerojatno:

Najmanje vjerojatno:

- 4) *Aktivnost*: Koje aktivnosti će najvjerojatnije, a koje najmanje vjerojatno dovesti do pojave ponašanja?

Najviše vjerojatno:

Najmanje vjerojatno:

5) Da li postoje posebne situacije ili događaji koji nisu navedeni u prethodnim pitanjima, a koji ponekad utječu na pojavu ponašanja (određeni zahtjevi, osvjetljenje, zvukovi, odjeća)?

6) Navedite jednu stvar koju možete napraviti, a koja će sigurno izazvati ponašanje.

7) Ukratko opišite kako na ponašanje osobe utječu slijedeći podražaji:

a) Date nalog da napravi težak zadatak

b) Prekinete ugodnu aktivnost (jede sladoled, gleda TV)

c) Neočekivano promijenite dnevni raspored ili tijek aktivnosti

d) Osoba nešto želi, a u tom trenutku to ne može dobiti

e) Niste obraćali pažnju na osobu i ostavili ste ju samu (cca 15 minuta)

D) IDENTIFICIRAJTE POSLJEDICE ODNOSNO ISHODE KOJI BI MOGLI ODRŽAVATI NEPOŽELJNO PONAŠANJE (ODNOSNO FUNKCIJA KOJU IMA NEPOŽELJNO PONAŠANJE U ODREĐENOJ SITUACIJI)

1) Uzmite u obzir sva ponašanja koja ste naveli u A dijelu i za svako ponašanje pokušajte identificirati specifične posljedice ili ishode za osobu kada se ponašanje javi u različitim situacijama.

<i>Ponašanje</i>	<i>Specifična situacija</i>	<i>Što točno on/ona dobiva?</i>	<i>Što točno on/ona izbjegava?</i>

E) KOJA JE DJELOTVORNOST NEPOŽELJNIH PONAŠANJA?

Ponašanje	Niska					Visoka
_____	1	2	3	4	5	
_____	1	2	3	4	5	

*Preuzeto iz O'Neill i sur., 1997.
Prevela i prilagodila J. Stošić*

_____ 1 2 3 4 5

_____ 1 2 3 4 5

_____ 1 2 3 4 5

F) KOJE FUNKCIONALNE ALTERNATIVNE STRATEGIJE OSOBA ZNA KORISTITI?

- 1) Koja je socijalno primjerena ponašanja osoba već usvojila, a koja mogu dovesti do istih ishoda ili pojačanja kao i nepoželjna ponašanja?

G) KOJI NAČINI KOMUNICIRANJA S OKOLINOM SU PRIMARNI ZA OSOBU?

- 1) Koje su općenite strategije ekspresivne komunikacije dostupne osobi, odnosno koje ona koristi? To može uključivati govor, znakove/geste, komunikacijsku knjigu/slike, elektronska pomagala. Koliko dosljedno osoba koristi te strategije?

- 2) Na tablici naznačite koja ponašanja osoba koristi kako bi postigla navedene ishode.

<i>KOMUNIKACIJSKE FUNKCIJE</i>	<i>Kompleksan govor (rečenice)</i>																		
	<i>Fraze od više riječi</i>																		
	<i>Pojedinačne riječi</i>																		
	<i>Eholalija</i>																		
	<i>Ostale vokalizacije</i>																		
	<i>Kompleksni znakovi</i>																		
	<i>Pojedinačni znakovi</i>																		
	<i>Pokazivanje</i>																		
	<i>Vođenje</i>																		
	<i>Trese glavom</i>																		
	<i>Grabi/zahvaća</i>																		
	<i>Daje predmete</i>																		
	<i>Povećanje pokreta</i>																		
	<i>Približava se</i>																		
	<i>Odmiče se ili odlazi</i>																		
	<i>Fiksirani pogled</i>																		
	<i>Izrazi lica</i>																		
	<i>Agresija</i>																		
	<i>Samoozljeđivanje</i>																		
	<i>Ostalo</i>																		
<i>Traži pažnju</i>																			
<i>Traži pomoć</i>																			
<i>Traži hranu/ predmet/aktivnost</i>																			
<i>Traži odmor</i>																			
<i>Pokazuje nešto ili nekoga</i>																			
<i>Indicira fizičku bol (glavo</i>																			

<i>bolja, bolest)</i>																			
<i>Pokazuje zbuñnost ili nezadovoljstvo</i>																			
<i>Protestira ili odbija situaciju ili aktivnost</i>																			

3) Odgovorite s obzirom na stupanj razvoja receptivnog jezika odnosno sposobnosti da osoba razumije druge:

a) Da li osoba slijedi izgovorene naloge i/ili upute? Ako da, koliko otprilike? Navedite neke od njih.

b) Da li osoba odgovara na znakovne ili gestovne naloge ili upute? Ako da na koliko otprilike? Navedite neke od njih.

c) Da li osoba može imitirati ako joj omogućite fizički model za različite zadatke ili aktivnosti (navedite neke)?

- d) Kako osoba pokazuje da ili ne kada ju se pita da li želi nešto ili da li želi ići negdje itd.?

H) ŠTO BISTE TREBALI RADITI, A ŠTO BISTE TREBALI IZBJEGAVATI KADA RADITE S OVOM OSOBOM

- 1) Što možete napraviti da poboljšate vjerojatnost da će podučavanje ili ostale aktivnosti proteći dobro u radu s ovom osobom?

- 2) Navedite što može ometati podučavanje ili provođenje aktivnost s osobom, odnosno što treba izbjegavati?

I) ŠTO DIJETE VOLI I ŠTO JE ZA NJEGA NAGRADA?

- 1) Hrana:

- 2) Igračke i predmeti:

- 3) Aktivnosti kod kuće:

- 4) Aktivnosti/izlasci u zajednici:

5) Ostalo

J) ŠTO ZNATE O POVIJESTI JAVLJANJE NEPOŽELJNIH PONAŠANJA, PROGRAMIMA KOJI SU UVOĐENI I ISPROBANI I KOJI SU BILI UČINCI TIH PROGRAMA

<i>Ponašanje</i>	<i>Koliko dugo postoji taj problem?</i>	<i>Programi</i>	<i>Učinak</i>

K) NAVEDITE ZAKLJUČNE REČENICE ZA SVAKI VEĆI PREDIKTOR, ODNOSNO POSLJEDICU

<i>Širi kontekst</i>	<i>Neposredni prethodni podražaj (prediktor)</i>	<i>Nepoželjno ponašanje</i>	<i>Posljedica koja održava ponašanja (funkcija)</i>

Skala za procjenu motivacije za nepoželjna ponašanja

(MAS; Motivation Assessment Scale)

Ime: _____

Osoba koja daje podatke: _____ Datum: _____

Opis ponašanja: _____

0=nikad, 1=gotovo nikad, 2=rijetko, 3=pola vremena, 4=uglavnom, 5=gotovo uvijek,
6=uvijek

PITANJA	ODGOVORI
1. Bi li se ponašanje pojavljivalo neprestano ako je osoba sama dulje vremena (npr. nekoliko sati)?	0 1 2 3 4 5 6
2. Javlja li se ponašanje nakon zahtjeva da se ispuni zahtjevan zadatak?	0 1 2 3 4 5 6
3. Javlja li se ponašanje dok vi razgovarate s drugom osobom u sobi?	0 1 2 3 4 5 6
4. Javlja li se ponašanje kada osoba želi igračku, hranu ili aktivnost koju ne može dobiti?	0 1 2 3 4 5 6
5. Bi li se ponašanje na isti način ponavljalo ako nitko nije u blizini? (npr. ljuljanje naprijed nazad više od sata)	0 1 2 3 4 5 6
6. Javlja li se ponašanje kada se nešto zahtijeva od osobe?	0 1 2 3 4 5 6
7. Javlja li se ponašanje kada prestanete obraćati pažnju na osobu?	0 1 2 3 4 5 6
8. Javlja li se ponašanje kada se osobi uzme igračka, hrana ili aktivnost?	0 1 2 3 4 5 6
9. Čini li vam se da osoba uživa u ponašanju? (ugodnog je okusa, mirisa, izgleda, zvuka)	0 1 2 3 4 5 6
10. Ponaša li se osoba tako da bi vas naljutila ili uzrujala kada želite da napravi ono što od nje tražite?	0 1 2 3 4 5 6

11. Ponaša li se osoba tako da vas naljuti ili uzruja kada ne obraćate pozornost na nju? (npr. kada sjedite u drugoj sobi i razgovarate s nekim drugim)	0 1 2 3 4 5 6
12. Završava li ponašanje brzo nakon što osobi date igračku, hranu ili aktivnost koju je tražila?	0 1 2 3 4 5 6
13. Kada se ponašanje javi, čini li vam se da je osoba mirna i da nije svjesna svega ostaloga što se oko nje događa?	0 1 2 3 4 5 6
14. Prestane li ponašanje ubrzo (jedna do pet minuta) nakon što prestanete raditi s osobom ili postavljati zahtjeve pred nju?	0 1 2 3 4 5 6
15. Čini li vam se da se osoba tako ponaša kako bi postigla da više vremena provodite s njom?	0 1 2 3 4 5 6
16. Čini li se da se ponašanje javlja kada je osobi rečeno da ne smije raditi ono što želi?	0 1 2 3 4 5 6

Razlozi ponašanja	senzorički	bijeg	pozornost	materijalni
	1.	2.	3.	4.
	5.	6.	7.	8.
	9.	10.	11.	12.
	13.	14.	15.	16.
ukupan rezultat:				
prosječan rezultat:				
poredak:				

Ime učenika: _____

Datum: _____

Ponašanje: _____

Ispitanik: _____

Pitanja vezana uz funkcije ponašanja

Bodujte koliko često učenik/ca izražava nepoželjna ponašanja u situacijama u kojima se ona mogu javljati. Budite sigurni da bodujete učestalost javljanja ponašanja, a ne ono što mislite da bi bio dobar odgovor.

X = Ne odnosi se   0 = Nikada   1 = Rijetko   2 = Nekad   3 = Često

Rezultat	Broj	Ponašanje
	1.	Počinje li s ponašanjem kako bi dobio/la pažnju?
	2.	Počinje li s ponašanjem kako bi izbjegao/la zadatak ili situacije učenja?
	3.	Počinje li s ponašanjem u svrhu „samo-stimulacije“?
	4.	Počinje li s ponašanjem jer ga/ju nešto boli?
	5.	Počinje li s ponašanjem kako bi dobio/dobila preferiranu igračku, hranu ili pića?
	6.	Počinje li s ponašanjem jer mu/joj se sviđa kada ga se ukori?
	7.	Počinje li s ponašanjem kada se od njega/nje traži da nešto učini (npr. Obuče se, opere zube, radi itd.)?
	8.	Počinje li s ponašanjem i kada misli da nikog nema u prostoriji?
	9.	Počinje li s ponašanjem češće kada je bolestan/bolesna?
	10.	Počinje li s ponašanjem kad mu/njoj nešto uzmete?
	11.	Počinje li s ponašanjem kako bi privukao/privukla pažnju na sebe?
	12.	Počinje li s ponašanjem kada ne želi nešto učiniti?
	13.	Počinje li s ponašanjem kada nema što drugo činiti?
	14.	Počinje li s ponašanjem kada ga/ju nešto fizički muči?
	15.	Počinje li s ponašanjem kada vi imate nešto što želi?
	16.	Počinje li s ponašanjem kada pokušava izazvati reakciju od vas?
	17.	Počinje li s ponašanjem kada želi da ga/ju ljudi ostave na miru?
	18.	Počinje li s ponašanjem na vrlo ponavljajući način, ignorirajući okolinu?
	19.	Počinje li s ponašanjem kada mu/joj je fizički neudobno?
	20.	Počinje li s ponašanjem kada vršnjak ima nešto što on/ona želi?
	21.	Čini li vam se da, kada spočinje li s ponašanjem, njime govori „pogledaj me“, „dođi me vidjeti“?
	22.	Čini li vam se da, kada počinje li s ponašanjem, njime govori „pusti me na miru“, prestani me tražiti da to radim“?
	23.	Čini li vam se da uživa u tom ponašanju, čak i kad nema nikog oko njega/nje?
	24.	Čini li vam se da vam to ponašanje ukazuje da se ne osjeća dobro?

	25.	Čini li vam se da, kada počinje li s ponašanjem, njime govori „daj mi to“(igračka, predmet, hrana)?
--	-----	---

Pažnja/pozornost	Bijeg	Ne-socijalno	Fizičko	Predmeti
1. Pažnja/pozornost ☐	2. Bijeg ☐	3. Samo-stimulacija ☐	4. Bol ☐	5. Pristup predmetima ☐
6. Ukor ☐	7. Činiti nešto ☐	8. Misli sam ☐	9. Kada je bolestan/na ☐	10. Oduzima ☐
11. Crta/vuče/povlači ☐	12. Ne raditi ☐	13. Nema ništa raditi ☐	14. Fizički problemi ☐	15. Vi imate ☐
16. Reakcija ☐	17. Sam ☐	18. Ponavljajuće ☐	19. Neudobnost ☐	20. Vršnjak ima ☐
21. „Dođi vidi“ ☐	22. „Pusti na miru“ ☐	23. Uživa sam ☐	24. Ne osjeća se dobro ☐	25. „Daj mi to“ ☐
Ukupno:	Ukupno:	Ukupno:	Ukupno:	Ukupno:

UPITNIK O NEPOŽELJNOM PONAŠANJU

Učenik:	Datum:
Škola:	Osoba koja ispunjava upitnik:
Razred: Dob:	Ispitanik
Nepoželjno ponašanje	

UPUTE: Imajući na umu tipične epizode nepoželjnog ponašanja, zaokružite njegovu učestalost koja najbolje odgovara svakoj od sljedećih izjava:

	Postotak u vremenu						
	Nikada	10%	25%	50%	75%	90%	Uvijek
1) Javlja li se i održava nepoželjno ponašanje kada zahtijevate izvođenje zadatka ?	0	1	2	3	4	5	6
2) Kada se nepoželjno ponašanje javi, preusmjeravate li učenika natrag na zadatak i slijeđenje pravila?	0	1	2	3	4	5	6
3) Postoji li veća vjerojatnost javljanja nepoželjnog ponašanja kada mu zabranite da učini ono što je htio?	0	1	2	3	4	5	6
4) Tijekom sukoba s vršnjacima, ako učenik počne izražavati nepoželjno ponašanje, ostave li ga vršnjaci na miru?	0	1	2	3	4	5	6

Postotak u vremenu

	Nikada	10%	25%	50%	75%	90%	Uvijek
5) Kada se nepoželjno ponašanje javi, odgovaraju li na njega vršnjaci verbalno i tako da mu se smiju	0	1	2	3	4	5	6
6) Je li vjerojatnije da će se nepoželjno ponašanje javiti nakon sukoba izvan učionice (npr. Tijekom vožnje autobusom)?	0	1	2	3	4	5	6
7) Javlja li se nepoželjno ponašanje kako bi se pridobila vaša pozornost dok radite s drugim učenicima?	0	1	2	3	4	5	6
8) Događa li se nepoželjno ponašanje u prisutnosti određenih vršnjaka?	0	1	2	3	4	5	6
9) Hoće li se nepoželjno ponašanje nastaviti češće javljati tijekom dana nakon prijašnjih epizoda?	0	1	2	3	4	5	6
10) Hoće li učenik iskazivati nepoželjno ponašanje ako mu je rečeno da ne može dobiti željeni predmet ili aktivnost?	0	1	2	3	4	5	6
11) Javlja li se nepoželjno ponašanje tijekom određenih akademskih aktivnosti?	0	1	2	3	4	5	6

12) Prestaje li nepoželjno ponašanje kada vršnjaci prekinu interakciju s učenicom?	0	1	2	3	4	5	6
13) Javlja li se ponašanje kada vršnjaci obraćaju pozornost na druge učenike?	0	1	2	3	4	5	6
14) Kada učenik počne s nepoželjnim ponašanjem, osigurate li mu poduku jedan na jedan kako bi se vratio na zadatak??	0	1	2	3	4	5	6
15) Hoće li učenik prestati izražavati nepoželjno ponašanje ako prestanete od njega zahtijevati da ispuni zadatak i prekinete započetu aktivnost?	0	1	2	3	4	5	6
16) Kada učenik počne izražavati nepoželjno ponašanje, prekinu li drugi učenici interakciju s njime?	0	1	2	3	4	5	6
17) Je li vjerojatnije da će se nepoželjno ponašanje javiti nakon nekog nepredviđenog događaja ili promjena u rutini u učionici?	0	1	2	3	4	5	6
18) Hoće li se nepoželjno ponašanje javiti ako učeniku oduzmete omiljeni predmet ili uskratite aktivnost koju voli?	0	1	2	3	4	5	6

PROFIL UPITNIKA O NEPOŽELJNOM PONAŠANJU

UPUTE: Zaokružite rezultat za svako pojedino pitanje na donjoj skali, ispod odgovarajućeg broja pitanja

Pozornost vršnjaka	Bijeg od vršnjaka	Pozornost odraslih	Bijeg od odraslih	Željeni predmet ili aktivnost	Događaji u okruženju
Pitanje 5 8 13	Pitanje 4 12 16	Pitanje 2 7 14	Pitanje 1 11 5	Pitanje 3 10 18	Pitanje 6 9 17
6 6 6	6 6 6	6 6 6	6 6 6	6 6 6	6 6 6
5 5 5	5 5 5	5 5 5	5 5 5	5 5 5	5 5 5
4 4 -4	4 4 4	4 4 4	4 4 4	4 4 4	4 4 4
3 3 3	3 3 3	3 3 3	3 3 3	3 3 3	3 3 3
2 2 2	2 2 2	2 2 2	2 2 2	2 2 2	2 2 2
1 1 1	1 1 1	1 1 1	1 1 1	1 1 1	1 1 1
0 0 0	0 0 0	0 0 0	0 0 0	0 0 0	0 0 0
UKUPNO: _____	UKUPNO: _____	UKUPNO: _____	UKUPNO: _____	UKUPNO: _____	UKUPNO: _____

Ostali komentari:

Skala za funkcionalnu procjenu ponašanja
(FAST, Functional Analysis Screening Tool)

Osoba: _____

Datum: _____

Podatke daje: _____

Podatke uzima: _____

Nepoželjno ponašanje:

___ Agresija ___ Autoagresija ___ Uništavanje predmeta/imovine

_____ (ostalo navesti)

Za onoga tko uzima podatke: Upitnikom FAST utvrđuju se čimbenici koji mogu utjecati na pojavu nepoželjnog ponašanja. Treba se upotrebljavati samo za svrhe probira koji je dio cjelokupne funkcionalne procjene nepoželjnog ponašanja. Može se provesti s više ljudi koji su u učestaloj interakciji s osobom koja iskazuje nepoželjna ponašanja. S obzirom da se različito ponašanje može javiti pod različitim okolnostima, preporuča se da se FAST provede posebno za svako nepoželjno ponašanje koje se javlja kod osobe (npr. posebno za agresiju, posebno za autoagresiju). Rezultati mogu koristiti kao vodič za provedbu neposrednog opažanja u različitim situacijama da bi se potvrdila funkcija ponašanja na koju se sumnja, da bi se razjasnile nejasne funkcije ili identificirali drugi čimbenici koji nisu uključeni u ovaj instrument.

Dio I. Povezanost s osobom koja daje podatke:

1. Označite na koji ste način povezani s osobom o kojoj se ispunjava upitnik:

___ Roditelj ___ Učitelj ___ Terapeut/Njegovatelj

_____

(Drugo)

2. Koliko dugo poznajete osobu? _____ godina _____ mjeseci

3. Jeste li u svakodnevnoj interakciji s osobom? _____ da _____ ne

4. U kojoj ste situaciji obično u interakciji s osobom?

___ obrazovno ___ hranjenje ___ briga o sebi

___ strukovno

_____ (drugo)

5. Vidite li nepoželjno ponašanje često? ___ da ___ ne

Dio II. Nepoželjno ponašanje: informacije

1. Navedite kratak, jasan opis nepoželjnog ponašanja:

---

2. Koliko se često javlja: ___ svaki sat ___ dnevno ___ tjedno ___ manje nego tjedno

3. Koliko je intenzivno:

___ Blago: Ometa, ali ne predstavlja opasnost za okolinu, zdravlje ili sigurnost

___ Umjereno: Rezultira uništavanjem imovine ili manjim ozljedama sebe ili drugih

___ Teško: Predstavlja veliku opasnost za zdravlje i sigurnost sebe ili drugih

Dio III. Kritične situacije

1. Opišite situacije u kojima je najveća vjerojatnost da će se nepoželjno ponašanje javiti

a) dani/vrijeme: _____

b) okolina/prostor: _____

c) prisutne osobe: _____

d) aktivnosti: _____

e) Što se obično događa prije nego što se nepoželjno ponašanje pojavi?

---

f) Što se obično događa odmah nakon što se nepoželjno ponašanje pojavi?

---

g) Koji je najučinkovitiji način da nepoželjno ponašanje prestane?

---

2. Opišite situacije u kojima je najmanja vjerojatnost da će se nepoželjno ponašanje javiti

a) dani/vrijeme: _____

b) okolina/prostor: _____

c) prisutne osobe: _____

d) aktivnosti: _____

Dio IV. Potencijalne funkcije nepoželjnog ponašanja

Odgovorite na svako pitanje tako da zaorujete «da», «ne» ili «ne znam» (niste sigurni ili niste imali prilike vidjeti)

1. Javlja li se nepoželjno ponašanje obično kada se osoba ignorira ili je pozornost usmjerena na nekog drugog?   DA   NE   NE ZNAM

2. Javlja li se nepoželjno ponašanje obično kada omiljene aktivnosti ili predmeti nisu dostupni ili su oduzeti?   DA   NE   NE ZNAM

3. Kada se nepoželjno ponašanje pojavi, pokušavate li umiriti osobu ili je uključiti u preferiranu aktivnost?   DA   NE   NE ZNAM

4. Ponaša li se osoba prihvatljivo dok dobiva mnogo pažnje ili dok je uključena u preferirane aktivnosti?   DA   NE   NE ZNAM

5. Kada se od osobe traži da izvede neki zadatak ili sudjeluje u grupnim aktivnostima, želi li surađivati?   DA   NE   NE ZNAM

6. Javlja li se nepoželjno ponašanje obično kada se od osobe traži da izvede neki zadatak ili da sudjeluje u grupnim aktivnostima?   DA   NE   NE ZNAM

7. Ako se nepoželjno ponašanje javi dok osoba izvodi zadatak, je li joj obično pružena pauza?   DA   NE   NE ZNAM

8. Ponaša li se osoba prihvatljivo dok se od nje ne traži da nešto radi?

DA   NE   NE ZNAM

9. Javlja li se nepoželjno ponašanje uglavnom na isti način tijekom duljih razdoblja?   DA   NE   NE ZNAM

10. Javlja li se nepoželjno ponašanje kada nikoga nema u blizini ili kada nitko ne gleda?

DA   NE   NE ZNAM

11. Čini li se da nepoželjno ponašanje pruža osobi neku vrstu «senzoričke stimulacije»?

DA   NE   NE ZNAM

12. Čini li se da osoba preferira nepoželjno ponašanje od ostalih slobodnih aktivnosti?

DA   NE   NE ZNAM

13. Ima li osoba periodične neke bolesti, kao npr. upale uha, alergije, dermatitise i sl.?

DA   NE   NE ZNAM

Ako ima, napišite koje: _____

14. Ima li osoba teškoće kao što su problemi sa spavanjem, nepravilna prehrana i sl.?

DA

NE

NE ZNAM

Ako ima, napišite koje: _____

15. Javlja li se nepoželjno ponašanje češće kada je osoba bolesna?

DA

NE

NE ZNAM

16. Ako osoba ima fizičke poteškoće, i ako se one liječe, nestaje li obično nepoželjno ponašanje?

DA

NE

NE ZNAM

Bodovanje za dio IV.

Za svako pitanje na koje je odgovoreno sa «DA», zaokružite odgovarajući broj ispod. Upišite ukupan broj zaokruženih brojeva na crtu. Veći broj može upućivati na potencijalne izvore nepoželjnog ponašanja.

1 2 3 4 ____ Pristup pažnji ili preferiranom predmetu (socijalno potkrepljenje)

5 6 7 8 ____ Bijeg od zahtjeva ili socijalne interakcije (socijalno potkrepljenje)

9 10 11 12 ____ Senzorička stimulacija (automatsko potkrepljenje)

13 14 15 16 ____ Smanjenje boli (automatsko potkrepljenje)

©2000 Florida Center on Self-Injury

Prilog 2

Primjer posredne metode

IME djeteta: _____

OPIS PONAŠANJA: _____

Bilježite svaku pojavu ponašanja (brojčani prikaz)!

ŠTO JE PRETHODILO PONAŠANJU	ŠTO JE USLIJEDILO NAKON POJAVE PONAŠANJA	NAPOMENE:
Traženo da se izvrši određena aktivnost _____	Zadatak izvršen uz podršku _____	
Nije bilo nikakvog socijalnog kontakta/pažnje određeno vrijeme _____	Zahtjevi (aktivnosti) povučeni ili smanjeni _____	
Nije bilo uključenosti u bilo kakvu aktivnost određeno vrijeme _____	Dan zadatak/aktivnost/uputa _____	
Odbijeno davanje željenog predmeta _____	Manje pažnje/socijalnog kontakta _____	
Završena određena aktivnost _____	Upućen/a na mirnije mjesto _____	
Određeni pojedinac ušao u razredu _____	Uklonjen/a iz grupe _____	
Hrana ili piće prisutni/pripremljivani _____	Više pomoći/podrške pri izvršavanju zadatka _____	
Drugo (navesti) __ odbijena aktivnost _____ _____	Fizički intervenirano _____	
_____	Ponudena hrana ili piće _____	
_____	Drugo (navesti) _ponudili aktivnost _____ _____	

Događaj: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30

Datum: